

תקציר

המאמר מתאר את תהליך השתלבותם של הדרוזים בצה"ל בשלושים השנים הראשונות. חוק גיוס החובה שחל על הדרוזים משנת 1956 הוביל רבים מבני העדה לנסות ולהשתלב בצבא. בתחילה גויסו הדרוזים ליחידות נפרדות, כמו גדוד הסיור 299 או כחלק מיחידת המיעוטים. היחידה, שהוקמה באוגוסט 1948, נוצרה בתחילה לצרכים מדיניים כדי לפורר את האחדות הערבית. בהמשך הפכה היחידה לכור היתוך בין העדות השונות המשרתות בה.

הכותב מדגיש את רצונם של הדרוזים בתקופה המדוברת להשתלב בצה"ל. הם ראו בו חלק חשוב להשתלבותם בחברה הכללית, ולכן שירתו ולחמו באומץ לב במלחמות ישראל. עם זאת בתחילה ביקש צה"ל לגייסם במסגרות נפרדות. אולם השינוי חל בשנות השישים והשבעים בעקבות לחץ שהפעילו ראשי העדה והמשרתים הדרוזים. מאמצייהם נשאו פרי, וכבר באמצע שנות ה-70 שולבו בלחימה, והתקדמו בסולם הדרגות.

שילוב הדרוזים בצה"ל: שלושים השנים הראשונות

ישראל בן דורי¹

תקציר

בשלושים השנים הראשונות לשירות הדרוזים בצה"ל התרחש מהפך מכריע שהוביל לשילובם המלא, ובשיאו, בשנת 1974, להסבת יחידת סיור 299 לגדוד חי"ר. בסערת מלחמת העצמאות נכרתה 'ברית דמים' בין מדינת ישראל לעדה הדרוזית. הדרוזים גויסו ליחידת המיעוטים (גדוד 300) שמשימותיה צומצמו בעיקר לביטחון השוטף בגבולות הדרום. היחידה נועדה להוכיח, בעצם קיומה, שישראל איננה אי יהודי בלב הים הערבי המקיף אותה. משנת 1956 על הדרוזים חל גיוס חובה, ובתוך זמן קצר בשל היותם לוחמים ומפקדים אמיצים, מסורים ומקצועיים הלך שמם לפנייהם בצה"ל. בשנת 1959 הוקמה יחידת סיור 299 שפעלה רבות בגבולות הדרום, בין השאר, במלחמת ההתשה. בשנת 1968 הוביל לחצם של הדרוזים בצה"ל

1 ד"ר ישראל בן דור הוא חוקר עצמאי, העוסק במחקר, בכתיבה ובעריכת ספרים בהיסטוריה של ארץ ישראל, הסכסוך הערבי-ישראלי, בצה"ל ובמזרח התיכון. בעל תואר ראשון במזרח תיכון ולימודי ארץ ישראל מאוניברסיטת חיפה, בעל תואר שני בהיסטוריה צבאית ודיפלומטיה מאוניברסיטת תל אביב ותואר שלישי מאוניברסיטת חיפה. לימד בכמה מוסדות אקדמיים.

להקמת פלוגת סיור 244 כיחידה מובחרת שנלחמה בטרור מלבנון, ובשנת 1972 נפתחו לפנייהם יחידות התנדבותיות דוגמת הצנחנים וגולני, ואף קודמו לדרגת סא"ל. אף שהדרוזים נאבקו בהתמדה לשילוב מלא בצה"ל, מרביתם ואף הצבא ראו ביחידת המיעוטים גוף חיוני מכיוון שהיא סייעה למגויסים להתגבר על פערים, בכללם היעדר ידע מספק בשפה העברית. בשנת 1974 הוסבה יחידת המיעוטים לחטיבה מרחבית בגזרה המערבית שבגבול לבנון, ויחידה 299 הוסבה לגדוד חי"ר. לראשונה במבצע ליטני פעל הגדוד במערכה כוללת והצליח בפעולתו. בהדרגתיות הובילה התפנית מרחיקת הלכת לפתיחת כל מסלולי השירות וכל הדרגות.

פתיחה

במאי 2015, כאשר קיבל הרמטכ"ל גדי איזנקוט את ההחלטה לסגור את גדוד חרב 299², הסתיימה למעשה הפרשה ההיסטורית של יחידות דרוזיות נפרדות בצה"ל, שהחלה עם הקמת יחידת המיעוטים במלחמת העצמאות. יחידת המיעוטים וגדוד חרב 299 היו ייחודיים בכך שהושתנו בעיקר על מגויסים מן העדה הדרוזית בישראל, ועליהם התווספו מגויסים מן העדה הצירקסית ויהודים. אחד מצעדיו של צה"ל היה ליזום כתיבת ספר שנועד לתאר את תולדותיו ומורשתו של הגדוד. משימה זו הופקדה בידי, והמאמר מתבסס על מחקר שערכתי לכתיבת הספר.³ במסגרת זו נכללים חומרים מארכיון צה"ל וראיונות שקיימתי עם ארבעת המפקדים הדרוזים של יחידה 299 (בשנים 1968–1974) ועם עשרים ושניים⁴ מפקדי הגדוד מהקמתו בשנת 1974 ועד לסגירתו בשנת 2015. המאמר מתמקד בהתפתחות שילובם של הדרוזים בצה"ל מהקמתה של יחידת המיעוטים בשנת 1948 ועד מבצע ליטני (1978).

2 באוגוסט 1973, במלאת עשרים וחמש שנים לקיום יחידת המיעוטים, לחיילים הוענקה סיכת לוחם ובה כנפיים ומעליהן חרבות מוצלבות ומגן דוד. בשנת 1987 העניק סא"ל (לימים אל"ם) נבי מרעי לגדוד את הכינוי 'חרב' לציון מורשת הלחימה המפוארת של העדה הדרוזית וברצף עם סמל החרבות המוצלבות, סמל יחידת המיעוטים וסמל הגדוד עם הקמתו.

3 תודתי נתונה לאל"ם (במיל') בני מיכלסון, הרמ"ח להיסטוריה בעבר, ולארכיון צה"ל על הסיוע ועל הייעוץ. תודה מיוחדת לרס"ן (במיל') סלמאן אבו רוקן, שבדומה לעזרתו בעבר, סייע גם הפעם בקריאה מעמיקה ובהערותיו המועילות. ישראל בן דור, **אחים לחרב ולתקווה, תולדות ומורשת גדוד 299 ("חרב") בצה"ל**, מחווה אלון ותל אביב: אכ"א מנהל אוכלוסיות בסיוע משרד הביטחון, 2020 (להלן: בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**).

4 שניים ממפקדי הגדוד נהרגו. אל"ם נביה מרעי ז"ל נהרג ב־27 בספטמבר 1996 בלחימה במוצב טרמית ברצועת עזה בעימות עם הפלסטינים שפרץ לאחר פתיחת מנהרת הכותל; תא"ל מוניר עמאר ז"ל, בן הכפר ג'וליס, סגן מתאם הפעולות בשטחים וראש המנהל האזרחי באיו"ש, שפיקד על הגדוד בשנים 2004–2006, נהרג בתאונת מטוס באזור נחל צלמון ב־25 במרץ 2016.

הדרוזים והצבא בעת החדשה

בישראל נמצאים רק כעשרה אחוזים (כ-149 אלף)⁵ מהדרוזים בעולם (לפי הערכה כ-1.5 מיליון). יותר ממחציתם נמצאים בסוריה, וכרבע - בלבנון. הדרוזים בישראל מתגוררים ב-22 יישובים הנמצאים כולם בצפון הארץ, מרביתם (14) בגליל העליון, ארבעה ברמת הגולן ובחרמון, שניים בגליל התחתון ושניים בכרמל.⁶

מן המאה ה-11, שבה נודעה ברבים האמונה הדרוזית, נאלצו הדרוזים להילחם על קיומם. לצורך הקיום העדיפו תמיד לבנות את כפריהם בפסגות ההרים, וכך בלבנון, בסוריה ואחר כך בצפון הארץ נוצרו אזורים הרריים שבהם ריכוזי אוכלוסייה דרוזית. מעולם לא הקימו הדרוזים מדינה עצמאית, אם כי היו תקופות שבהן נהנו משלטון עצמאי תחת שליטים דרוזים בלבנון במאות ה-16 וה-17 (ששלטו גם בשטחים נרחבים בסוריה ובארץ ישראל) וביהר הדרוזים' בסוריה תחת המנדט הצרפתי במחצית הראשונה של המאה ה-20. בני העדה בשלוש הארצות (סוריה, לבנון וישראל) מאוחדים באמצעות הדת ובקשר רגשי עז, אך מדובר בשלוש קהילות שהתפתחו באופן שונה.⁷

מראשית העת החדשה במזרח התיכון התמודדו הדרוזים עם שאלת הגיוס לצבאות שכבשו את המרחב. נפוליאון במסעו (1798-1799) ביקש מהדרוזים בלבנון להצטרף לצבאו, אולם בזהירותם הם העדיפו לחכות ולראות כיצד ייפול דבר. אחר כך הם התנגדו לגיוס ואף מרדו בהצלחה בכוחות חזקים מהם. בזמן הכיבוש המצרי (1831-1840) נלחמו הדרוזים בכוחות מצריים גדולים וגרמו להם לאבדות כבדות. אולם בסופו של דבר גויסו כאלף מהם לצבא המצרי והוקמו שלוש יחידות דרוזיות נפרדות, לפי בקשת השיח'ים (אנשי הדת) שביקשו לשמור על הזהות הדרוזית. גם בשלטון העות'מאני מרדו הדרוזים וגילו יכולת לתקוף כוחות גדולים של הצבא העות'מאני ולגרום להם אבדות כבדות. בתום מאבק קשה נאלצה יחידת פרשים דרוזית אחת להשתתף במלחמת קרים (1853-1856). במלחמת העולם הראשונה

5 הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, **האוכלוסייה הדרוזית בישראל - לקט נתונים לרגל חג הנביא שועיב 2022**, 24 אפריל 2022.

6 על הכפרים הדרוזיים בישראל ראו: ישראל בן דור, **"בני החסד" בישראל, הכפרים הדרוזיים בכרמל, בגליל ובגולן**, פקיעין: עמותת סא"ל סאלח פלאח ז"ל, 2014.

7 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 14-21.

הצטרפו הדרוזים בסוריה למרד הערבי. בשנת 1925 בהר הדרוזים פרץ המרד הגדול נגד הצרפתים, והדרוזים הצליחו בכמה קרבות שנועדו לתהילה, אך אבדותיהם היו כבדות. אחר כך הדרוזים התגייסו לכוח הצבאי המקומי שהקימו הצרפתים בסוריה ('החילות המיוחדים של המזרח'), שלימים היה לגרעין הצבא הסורי. בתחילת מלחמת העולם השנייה התגייסו כאלף דרוזים בסוריה לשירות המנדט הצרפתי (שתמך במשטר וישי), ואחר כך הצטרפו ל'גדוד הדרוזי' שהוקם בצבא הבריטי. היחידה פוזרה בשנת 1946, ולימים הצטרפו כמה מאנשיה ליחידת המיעוטים שהוקמה בצה"ל בשנת 1948.⁸

אומץ לב הוא מן התכונות הדרוזיות המובהקות, והסיבות לכך הן אמונה שהגורל נקבע מראש, אמונה בגלגול נשמות וגם ההכרח לעמוד על הנפש בפני אויבים. בכל תולדותיהם של הדרוזים ראו בהם לוחמים ומפקדים נועזים ומוכשרים, בעלי כוח רצון, עמידות גבוהה ושאיפה לנצח. מול כוחות עדיפים הצליחו לשמור על קיומם למרות המחיר הכבד בנפש. בשעת הצורך הם ידעו להתלכד, לקבל עליהם מרות של מפקד ולהילחם למען המשפחה, הבית, הכפר והעדה. לכל אלה יש להוסיף את המנהיגים שעמדו בראשם. הללו השכילו לפרש את המציאות המשתנה, ובעת הצורך ידעו גם לכרות בריתות עם כוחות חדשים (דוגמת בריטניה), לפנות לדרך המשא ומתן ואף לוותר על עימותים שנראו חסרי סיכוי.

הנאמנות לעדה, לדת ולמדינה היא מהערכים החשובים ביותר לדרוזים.⁹ נאמנותם למדינה היא גם מסורת דתית ומאז ומתמיד פיתחה וטיפחה חוגיהם המסורתיים והנהגתם הרוחנית בישראל. אם נגזר עליהם להילחם זה בזה משני צידי הגבול, הם רואים בכך גזרת גורל שיש להשלים עימה. הדרוזים בישראל גילו נאמנות ללא סייג למדינת ישראל, תרמו רבות לביטחונה והקריבו למענה. ישראל הכירה בייחודם ונתנה לעדה זו מעמד של עדה דתית עצמאית. כבר בשנה הראשונה לעצמאותה של מדינת ישראל היא הכירה בבעלות העדה על אתר נבי שועייב (קבר הנביא יתרו), המקום הקדוש ביותר לדרוזים בישראל.

8 שם, עמ' 23-31.

9 כך עולה ממחקר שבדק דפוסי זהות ועמדות אצל דרוזים, צעירים ומבוגרים. דבורה קורט, רנדה עבאס ויואל וולטרס, **דפוסי זהות ושאיפות חינוכיות אצל דרוזים מבוגרים וצעירים: מחקר בין-דורי על עמדות ותפיסות**, עכו: המכללה האקדמית גליל מערבי, 2012, עמ' 32-35.

שילוב בצבא

שירות בצבא מחייב מתן אמון במדינה והשתייכות לחברה עד נכונות לוותר גם על החיים לטובתה. לפיכך שירות של בני מיעוטים דתיים ולאומיים (כגון היהודים מארץ ישראל בצבא הבריטי במלחמת העולם השנייה)¹⁰ הוא סוגיה מורכבת.

בתהליך השתלבותם של בני מיעוטים לאומיים בצבא המדינה זהו שני שלבים עיקריים: בשלב הראשון, המכונה 'שילוב' (אינטגרציה) אופקי, הם משתלבים לתוך הפעילות הצבאית ובהדרגה זוכים לשוויון בתנאי השירות. שלב זה מסתיים לאחר שהצבא הגיע למסקנה שהנתון המכריע שיש להתייחס אליו לגבי שיבוצם הוא צורכי הצבא ונתונייהם האישיים. בשלב השני, המכונה 'שילוב אנכי', הם מקודמים לדרגות בכירות ואף מתמנים לפקד על יחידות לוחמות שאינן אתניות. סיומו מתבטא בשילובם המלא, ומוצאם האתני אינו משפיע יותר על קידומם.¹¹

בהסתמך על שני השלבים שצוינו לעיל, אפשר את השילוב בארבעה מונחים: שילוב בנפרד, שילוב מלא, שילוב אופקי ושילוב אנכי. **שילוב בנפרד** הוא הקמת יחידה אתנית בצבא שהמגויסים מיועדים אליה לפי זהותם העדתית. אומנם היחידה משולבת בצבא וחייליה מוכשרים במערכת ההדרכה עם כלל המגויסים, אך במרבית שירותם הם פועלים בה, כמעט ללא קשר של ממש עם יחידות אחרות. מטבע הדברים, מסלולי ההכשרה ואופק הקידום ביחידה האתנית מצומצמים למדי. **שילוב מלא** משמעותו פתיחה מלאה של כל מסלולי השירות ושל כל סולם הדרגות. כל מגויס יכול להתקדם בהתאם לכישוריו ולכוח רצונו. אפשר להבחין בין **שילוב אופקי** - פתיחה של מסלולי השירות - ובין **שילוב אנכי** - קידום בדרגות. השילוב האופקי והאנכי כרוכים זה בזה, וככל שנפתחים מסלולי שירות רבים יותר כך גם נפתחות אפשרויות הקידום.

שותפות בנטל הביטחוני, ביחוד בישראל, מעוררת אהדה ונטייה לתגמל את מי ששירתו בצבא ולתת יחס הפוך למי שלא שירתו. מידת ההשתלבות

10 בעניין זה בולט במיוחד המאבק להקמת יחידות 'עבריות' עם הדגל ועם הסמלים הלאומיים בזמן שהבריטים שאפו להקים יחידות מעורבות (יהודיות וערביות). המאבק הוכתר בהצלחה עם הקמתה של הבריגדה היהודית בספטמבר 1944. על הגדוד הראשון בבריגדה ראו: ישראל בן דור, **הראשון לחי"ל, ספר הגדוד הראשון לחטיבה היהודית הלוחמת (חי"ל)**, רעות: אפי מלצר בע"מ, 2000.

11 שוקי אמרני, **הדרוזים בין עדה לאום ומדינה**, אוניברסיטת חיפה: קתדרת חייקין לגאואסטרטגיה, 2011 (להלן: אמרני, **הדרוזים בין עדה לאום ומדינה**), עמ' 115-116.

של מיעוט בצבא עשויה להתאים לזו של השתלבותו בחברה או לעמוד בניגוד לה. ייתכן שרק בחלק מהתחומים תהיה התאמה בין ההשתלבות בצבא ובין ההשתלבות בחברה, אך עם הזמן מידת ההתאמה תלך ותגבר, עד להתאמה מלאה.

הגורמים העשויים להשפיע על הגיוס לצה"ל ועל הבחירה בקריירה צבאית ניתנים לחלוקה לשני סוגים עיקריים - גורמים ערכיים (תרומה לביטחון המדינה מתוך הזדהות או קיום חובה) וגורמים תועלתניים ובהם קידום אינטרסים אישיים, כגון התקדמות חברתית, שאיפה למקור פרנסה טוב, יוקרה וניידות חברתית. לגורמים התועלתניים יש חשיבות רבה מכיוון שהציפיות הן שהגיוס ישפר את המעמד החברתי ואת הנגישות למשאבים.¹²

שילוב בני המיעוטים בנפרד על ידי הקמת יחידות נפרדות מקנה להם תנאים נוחים לשמור על ייחודם האתני, אך גם מקל על המדינה לפקח עליהם ולהגביל את התקדמותם. ככל שבני המיעוט מתקדמים לקראת שילוב מלא בצבא, מידת נאמנותם למדינה מוערכת ברמה גבוהה יותר, ועל כן ניתן לשלבם בכלל מערכת הביטחון ובגופים אזרחיים רגישים.

נוסף על תפקידיו המסורתיים של הצבא מקובל לייחס לו תפקידים נוספים, בהם בניית הלאום על ידי שילוב כל קבוצות האוכלוסייה; חינוך לאזרחות טובה ולנאמנות למדינה; חיזוק היכולת האישית והציבורית להתמודד עם מצבי חירום; וקידום השוויון החברתי בין הקבוצות האתניות המרכיבות את האוכלוסייה.¹³ ניתן להגדיר את יכולת ההגנה העצמית בישראל כ'מקודשת' בהיותה מענה יחידי להיסטוריה ארוכת ימים שבה נפל העם היהודי קורבן לרדיפות, לגירוש ולרצח עם. האיום הערבי והמוסלמי (כיום איראן) נתפס כאיום קיומי, ומשום כך השמירה על ביטחון המדינה הפכה ליעד עליון שעד היום משפיע על מדיניות החוץ והביטחון. הניצחונות במלחמות, ההתעצמות של ישראל והסכמי השלום לא הקהו את החרדה הקיומית הבסיסית.¹⁴ מראשית ימיו הטיל דוד בן-גוריון על צה"ל משימות הנושאות אופי אזרחי מובהק בתחומי התיישבות, קליטת עלייה, מיזוג גלויות, חינוך ותרבות. ההכרעה לבנות את צה"ל על בסיס צבא סדיר קטן בשגרה ועל בסיס צבא מילואים גדול בחירום טשטשה

12 שם, עמ' 138-139.

13 שם, עמ' 120, 122.

14 ישראל בן דור, **אי יהודי בים הערבי**, רעות: אפי מלצר בע"מ, 2012.

גם היא את הגבולות שבין הצבא ובין החברה האזרחית. רוב הציבור בישראל מפאר את הצבא ומפתח ערכים של גבורה ושל הקרבה, המחברים אידיאלים של גבריות (וכיום גם נשיות) למטרות חשובות במישור הלאומי. השירות מבטא שייכות לחברה ולמדינה, ולפיכך מדיניות הגיוס והשילוב של בני המיעוט הלאומי בצבא משפיעה על מעמד החברתי, על יחסה של החברה אליהם ומכאן גם על השתלבותם במוקדי הכוח במדינה ועל נגישותם למשאבים.¹⁵

בקרב העדה הדרוזית בישראל התנהל ויכוח פנימי בדילמה בין שילוב בנפרד ובין שילוב מלא. המנהיגים הדתיים והאוכלוסייה המבוגרת העדיפו שילוב בנפרד באמצעות היחידות הנפרדות מכיוון שהן אפשרו לשמור על הזהות הדתית והתרבותית, שימשו מסגרת מטפחת ('חממה'), בייחוד לחיילים שסבלו מקשיים שונים, וסמל ומקור של כוח ושל גאווה לעדה. לעומתם, הצעירים יותר, התנגדו לשילוב בנפרד וסברו שהשירות ביחידות הנפרדות מפריע להתקדמות בצבא ויכול להפריע גם להשתלבות באזרחות לאחר מכן. אולם היו גם כאלה שסברו שניתן להמשיך לקיים את יחידת המיעוטים וגם להתקדם לשילוב מלא.

עידן השילוב בנפרד: מהקמתה של יחידת המיעוטים ועד מלחמת ששת הימים

שורשיה של הברית ההיסטורית שנרקמה עם גיוס הדרוזים לצה"ל בסערת מלחמת העצמאות נמצאים בנטייתם הראשונית של הדרוזים שלא להיגרר לעימות היהודי-ערבי המחרף מסוף שנות העשרים למאה הקודמת. בשנות השלושים התהדקו הקשרים בין יהודים לדרוזים: היהודים סייעו להם לשמור על ביטחונם מול הכנופיות הערביות, והדרוזים גמלו בסיוע יקר ערך במודיעין, ברכישת נשק, בפעולות מיוחדות ובקשרים עם הקהילות הדרוזיות שבסוריה ושבלבנון.¹⁶

במלחמת העצמאות לא חשו הדרוזים שבארץ איום מצד היישוב היהודי, וככלל החליטו להימנע מלהשתתף בפעולות איבה נגדו. אולם בצבא ההצלה הבין-ערבי התארגן גדוד דרוזים מהר הדרוזים שבסוריה. הגיוס

15 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 46.

16 ארז מייזל, "שנות שכנות טובה בתקופת המנדט כבסיס לשותפות מבצעית ב-1948", **מערכות הגנה, 100 שנים להקמת ארגון ההגנה**, דצמבר 2020 (להלן: מייזל, "שנות שכנות טובה").

נבע גם משמועות שלפיהן החריבו היהודים את כפריהם שבכרמל (עספייא ודאליית אל-כרמל) וגם ממצוקה כלכלית. לאחר שהתברר שצבא ההצלה נכשל בניסיונו לכבוש את משמר העמק, תקף הגדוד הדרוזי את קיבוץ רמת יוחנן.¹⁷ לאחר קרב קשה, שבו נגרמו אבדות ניכרות לשני הצדדים, החל משא ומתן בין אנשי ההגנה לאנשי הגדוד, ובו הוסכם על אי-התקפה הדדית ועל שיתוף פעולה. כחמישים מאנשי הגדוד נשאו בארץ והצטרפו ליחידת המתנדבים מאנשי עספייא, דאליית אל-כרמל ושפרעם. כך נוצר הגרעין של היחידה הדרוזית בצה"ל שבתחילה כונתה 'יחידת הפשיטה', ואליהם צורפו מתנדבים מכפרי הכרמל. הגדוד עצמו התפזר, ורוב אנשיו חזרו להר הדרוזים. מכאן ואילך קשרו הדרוזים בארץ את גורלם בגורלה של מדינת ישראל.

ב־24 באוגוסט 1948 פרסם הרמטכ"ל פקודה לאגפי צה"ל ובה הודיע על הקמת יחידת המיעוטים. בפקודה הובהר שייעודה העיקרי הוא מדיני, והיא נועדה לפורר את האחדות הערבית על ידי הרחבת השטח בין המיעוטים (דרוזים, בדואים וצ'רקסים) ובין הערבים המוסלמים. בכך יימנעו פעולות חבלה ומודיעין מעבר לגבולות וימשכו כמה שיותר עריקים מצבא ההצלה ומשאר הצבאות הערביים. הזיקה המדינית באה לידי ביטוי גם בקביעה שמפקד היחידה ימונה בתיאום עם המחלקה המדינית של משרד החוץ ויקבל הנחיות ממשרד החוץ, נוסף על פקודות ממטכ"ל אג"ם. באותה עת נועדה היחידה לאפשר שילוב בנפרד על ידי ריכוז כל בני המיעוטים המשרתים בצה"ל.¹⁸

ב־7 בספטמבר 1948 חוילו אנשי היחידה ונשבעו אמונים לצה"ל. לאחר יומיים עברה היחידה הדרוזית למחנה נשר שליד חיפה וצורפה ליחידת המיעוטים. אחר כך רוכזו ביחידת המיעוטים יחידות נוספות: הפל"הייב (יחידה בדואית מאנשי הכפר טובא, שבט ערב אל-הייב, שגוייסה לפלמ"ח) והפלוגה הצ'רקסית. בתחילה כונתה היחידה 'חיל המיעוטים', והיא כללה שתי פלוגות: דרוזית וצ'רקסית. ראשי העדה התערבו רבות בנעשה בפלוגה הדרוזית. מכיוון שמדינת ישראל ראתה ביחידה בעיקר מכשיר פוליטי, המטכ"ל לא נתן לה את הציוד המתאים לאימונים ולפעילות מבצעית.

17 לבחינת מהלכי שני הצדדים ראו: חוסאם מועדי, "קרבות רמת יוחנן (הושה וכסאיר), 12–16 באפריל 1948 – עיון היסטורי ובחינה טקטית", **יסודות** 1, המחלקה להיסטוריה, 2019, עמ' 31–68.

18 רמי זיידאן, **גדוד בני ערב, תולדותיה של יחידת המיעוטים בצה"ל משנת 1948 ועד 1956**, בן שמו: מודן, תל אביב: מערכות, 2015 (להלן: זיידאן, **גדוד בני ערב**), עמ' 56; שמעון אביבי, **טס נחושת, המדיניות הישראלית כלפי העדה הדרוזית**, ירושלים: יד יצחק בן צבי, 2007.

לראשונה במבצע 'חירם' הופעלה יחידת המיעוטים בשדה הקרב. הפלוגה הצ'רקסית צורפה לחטיבה 7 שנעה מצפת, וסייעה לכבוש כפרים עד מלכייה שבגבול עם לבנון. הפלוגה הדרוזית הייתה אמורה לכבוש את הכפרים ג'ת ויאנוח, ולמעשה תואם מראש עם מנהיגי הכפרים שתושביהם יקבלו את אחיהם בזרועות פתוחות. בליל 28-29 באוקטובר, ככל הנראה עקב תקלת תיאום, שמקורה בכישלון פיקודי ומבצעי, הותקפה הפלוגה הדרוזית בידי אנשי צבא ההצלה עם קבוצה מאנשי הכפרים.¹⁹ חמישה עשר מחיילי צה"ל, ובהם שניים עשר דרוזים ושלושה יהודים (שני המפקדים של הפלוגה ורופא), נהרגו. באסון הזה נולד מטבע הלשון 'ברית דמים', ומאז הוא מלווה את מערכת היחסים בין הדרוזים ובין החברה והמדינה בישראל. אסף כץ, מפקד המחלקה, בן קיבוץ יגור, חש לעזרתו של חוסיין הלאל (אבו עלי), זקן הלוחמים בפלוגה, שהיה בן 44 ואב לחמישה. הלאל נפגע מכדור במצחו, כרע ארצה, הבין שמותו קרב וביקש ממפקדו אסף כץ שידאג לילדיו. המפקד התרומם מעמדתו, ובמהלך ריצתו אליו גם הוא נפגע ונהרג. מוסבאח חלבי, שהכתיר את ספרו העוסק בלוחמים הדרוזים שנפלו מקום המדינה ועד שנת 1970 בכותרת 'ברית דמים', תיאר את הרגע שבו נפלו שניהם: "ובאותו הרגע, ומאותו צלף אויב, חטף אסף כדור ישר בראשו. וכך נפלו ביום ה-29 באוקטובר 1948 שני 'אחים' וידידים בנפש, כשהם חבוקים בעפר המולדת".²⁰ יגאל אלון, סגן ראש הממשלה, כתב בהקדמה לספר: "מדינת ישראל גאה ובוטחת בברית אשר כרתנו - ברית דמים וברית חיים גם יחד". בכל השנים מאז תבעו הדרוזים שמדינת ישראל תממש את 'ברית החיים' במלואה, כפי שהם מקיימים את 'ברית הדמים'.

ההרוגים הדרוזים היו מבני הכפרים עספייא ודאליית אל-כרמל. הורי החללים דרשו חקירה מקיפה, והסכסוך איים על עצם קיומה של הפלוגה הדרוזית. לאחר מאמצים מרובים הוסדרו הפיצויים, וב-6 ביולי 1949 נערכה סעודת 'סולחה' במחנה יחידת המיעוטים שבנשר.

באוקטובר 1948 הציע מפקד היחידה טוביה לישנסקי לשנות את שמה לגב"ע ('גדוד בני ערב') עקב הדמיון בין שמה למשרד הממשלתי (משרד המיעוטים). גם בפקודת ההקמה הוגדרה היחידה 'יחידת פלוגות של

19 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 64. לפירוט מקורות ראו: שם, הערה 135; מייזל, "שנות שכנות טובה", הערה 38.

20 מוסבאח חלבי, **ברית דמים - פרשיות חייהם ומותם של החללים הדרוזים שנפלו במערכות ישראל**, ת"א: אותפז, 1970 (להלן: חלבי, **ברית דמים**), עמ' 25.

העדות ושל העמים הערביים'. הכינוי משקף את הדרך שבה ראה המפקד את היחידה כיחידה נפרדת ושונה מבחינה אתנית. בתחילה הותר השם אך אחר כך נפסל ללא סיבה, והשם הקודם, יחידת המיעוטים, חזר לשימוש. בסוף שנת 1949 קבע לישנסקי את המספר '300' למספרה של היחידה. הסיבה לכך הייתה שעד אז ניתנו 250 מספרים ליחידות יהודיות, וכך תישאר עתודה של חמישים מספרים ליחידות יהודיות נוספות.²¹

הפלוגה הדרוזית שנלחמה ביאנוח הייתה הגרעין שמסביב לו התפתחה יחידת המיעוטים. בנובמבר 1948 הורה יגאל ידן להגדיל את יחידת הדרוזים לגדוד מכיוון שפעילותה הוכיחה את חשיבותה, וכן קבע שהגדוד ייקרא 'הגדוד הדרוזי'.²² לאחר מבצע 'חירס' עסקה היחידה במשימות אבטחה וסריקת כפרים ערביים כבושים. בהדרגה היא הייתה אחראית לשמור על גבולות הארץ. היחידה חולקה לשלושה חלקים: מטה היחידה ובסיס א' בחזית הצפון (פיקוד הצפון) ובסיס ב' בחזית הדרום (פיקוד הדרום). מטה יחידת המיעוטים שימש מעין מפקדת חיל למיעוטים. בשני הבסיסים הוטל עליה לשמור על הגבולות על ידי לחימה במבריחים ובמסתננים, נוסף על משימות במרחב שבו היא פעלה.

היהודים פיקדו על היחידה והיו אחראים למרבית התפקידים שבפלוגת המטה, וסגניהם היו דרוזים, צ'רקסים ובדואים. הפקודות היו בעברית, אך השפה המדוברת ביחידה הייתה ערבית, ואף פקודות היום תורגמו לשפה זו. החיילים לבשו מדי צה"ל, אך הבדואים חבשו את ראשם בכפיה (מטפחת גדולה) ובעקאל (רצועה הכרוכה על המטפחת) במקום בכומתה הרגילה. המזון והבישול היו זהים לאלה של יחידות אחרות בצה"ל. הפלוגות צוידו ככל פלוגות החי"ר, למעט מרגמות ומטולי חי"ר נגד טנקים (פיא"טים).²³ את כל החיילים הלא-יהודים גייס ושחרר מטה יחידת המיעוטים, והם הודרכו ביחידה. מפקדה העיד שרמת החיילות טובה מאוד, ובכלל זה היעילות בשימוש בנשק, הפעילות המבצעית (מארבים, סיורים וסריקות), תרגילי סדר, משמעת, הניווט והמורל. הוא הבהיר שקיום היחידה נועד למנוע ממגויס לא-יהודי לשרת ביחידות אחרות, אשר 'לא רצוי' שישרת

21 זיידאן, **גדוד בני ערב**, עמ' 62.

22 דברי ידן כפי שמופיעים אצל שכיב סאלח, יעקב בן אליהו ויורי מרק, **ממגעים אישיים - לשותפות גורל**, מפקדת פיקוד הגדנ"ע חינוך, 1991 (להלן: סאלח ואחרים, **ממגעים אישיים - לשותפות גורל**), עמ' 33.

23 מטול חי"ר נגד טנקים, במקור מתוצרת בריטית.

בהן. נוסף על כך יש לצמצם את משימותיה 'לתפקידים מסוימים' בשגרה ובמלחמה. מטה היחידה סבר שגם אם יוחלט לחייב את הדרוזים להתגייס, המגויסים יתאמנו ביחידה. הוא הציע להקים מטה מרכזי שיטפל בכל הבעיות של יחידת המיעוטים ויהיה בקשר עם כל הגופים, ובהם המשטרה ומשרדי הממשלה, ובכל חזית יהיה מטה נפרד שיפעיל את יחידות המשנה. יש לקבוע מחנה מרכזי שבו יתרכזו הגיוסים והשחרורים, קורסים מרכזיים והכשרת סמלים. עוד הוסיף כי הדרגות הגבוהות צריכות להינתן לקצינים יהודים, אולם יש לאפשר כפילות מסוימת בתפקידי פיקוד כדי לקדם את בני העדות השונות. על היחידה ליהנות מעדיפות מבחינת כוח האדם כי חייליה אמורים לשמש דוגמה אישית. כמו כן ראוי לתת לה סימני היכר ואותות מיוחדים.²⁴ במצעד בשנת 1949 השתתפה יחידת המיעוטים וחייליה חבשו כפיות על ראשם.²⁵

יחידת המיעוטים הייתה כור היתוך מיוחד במינו, והיחסים בין המפקדים היהודים לחיילים מן העדות השונות היו מורכבים. גם בקרב הדרוזים הייתה מתיחות בין תושבי הארץ לאלה שבאו מסוריה ומלבנון וכן בין בני הכרמל לבני הגליל. אולם המתחים החריפים ביותר היו בין צ'רקסים לדרוזים ובין דרוזים לבדואים. באוגוסט 1949 החריפה המתיחות בין הדרוזים לבדואים לחילופי אש, ובסיום האירועים התברר ששלושה חיילים נהרגו (קצין יהודי, חייל דרוזי וחייל בדואי) וחמישה עשר חיילים נפצעו (מהם שמונה בדואים ושבעה דרוזים). הבדיקות שנערכו בצה"ל הובילו למסקנה שמן ההכרח להתחשב בניגודים ובמשקעים העדתיים והדתיים הקיימים בין העדות השונות. לפיכך היחידה הפכה בפועל לדרוזית ברובה.²⁶ מערכת ההסברה הישראלית השתמשה ביחידת המיעוטים לצורכי לוחמה פסיכולוגית, והשידורים פיארו אותה וראו בה סמל לאחווה בין-עדתית. ההסברה הישראלית הבליטה את החיכוכים הפנימיים שרווחו בארצות ערב אך גם צה"ל לא הצליח להתגבר על הניגודים העזים. בינואר 1949 אושר ופורסם תג הכתף של סמל יחידת הדרוזים ובו שתי חרבות מונפות כלפי מעלה ומוצלבות זו בזו ומתחתן מגן דוד, שהכינו קצין וחייל דרוזים ביחידה. הסמל גם נועד לסמן את בני המיעוטים כחיילים בצה"ל

24 ט. לישנסקי, **מצב היחידה והצעות לעתיד**, 5 באפריל 1949, א"צ [ארכיון צה"ל] 859/721/1972.

25 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 69.

26 זיידאן, **גדוד בני ערב**, עמ' 102-109.

וכך למנוע חיכוכים בזמן ביקור חיילי היחידה ביישובים יהודיים.²⁷

ישראל, בשנותיה הראשונות, הייתה שרויה בחרדה קיומית, בייחוד עד לניצחון במלחמת סיני (1956), היא ראתה עצמה כ'אי יהודי בים הערבי' וחששה מ'סיבוב שני' ומ'מקרה הכול' שבמסגרתו תיערך מתקפה כוללת על ידי הצבאות הערביים שמטרתה למחוק את המדינה ואף לרצוח את עמה. אחת הדרכים שבהן ניסתה ישראל לשפר את מעמדה במרחב, הייתה ברית המיעוטים שישראל שאפה לכונן עם מיעוטים דתיים ואתניים ברחבי המזרח התיכון. הדרוזים בארץ ישראל נתפסו כגשר לאחיהם בסוריה ובלבנון, ובישראל סברו כי הם מסוגלים למנוע מאחיהם שבמדינות אלו לתמוך בצד הערבי. באותה עת גם סברו שהמיעוטים במדינות ערב היו מסוגלים לערער את יציבות המשטרים הערביים ובדרך זו לשבש את ההכנות להתקפה ערבית כוללת נגד ישראל. הדרוזים, בהתנדבותם לצה"ל, גם הוכיחו שמיעוט לאומי יכול להזדהות עם המדינה ולהשתלב בה והביעו אמון ביציבותה וביכולתה של המדינה הצעירה לשרוד.²⁸ מבחינתם, לאחר אלף שנות מאבק על קיומם בעולם הערבי והמוסלמי, זו הייתה החלטה הרת גורל.

לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק עם מדינות ערב הוחלט להקטין את הצבא כדי להפנות את המשאבים המצומצמים לקליטת עלייה, לייצוב הכלכלה ולבניית תשתיות. בשל אילוצים אלה, וככל הנראה עם התקריות האלימות שתוארו לעיל, בספטמבר 1949 הוחלט לבטל את יחידת המיעוטים ולהפוך את גדוד 300 לגדוד של משמר הגבול במרחב פיקוד הצפון. תלונות הדרוזים הגיעו לשר החוץ משה שרת, והוא השתכנע שהפירוק יסב נזק מדיני. לכן הוא פנה לראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון. בן-גוריון החליט שהיחידה לא תפורק, אלא תצומצם להיקף של שתי מחלקות דרוזיות, ששתיהן יכללו עד מאה חיילים. כל החיילים הדרוזים ששוחררו מצה"ל הועברו לשרת במילואים. אולם באפריל 1950 פורסמה פקודת מטכ"ל שקבעה כי יש לפרק את יחידת המיעוטים ולשחרר את חייליה עד 1 במאי 1950. לאחר מאבק של מפקדת היחידה בוטלה הפקודה. קיומה של היחידה נמשך במתכונת מצומצמת של מפקדת גדוד ושל פלוגה רובאית

27 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 71.

28 שמעון אביבי, **דרוזים מעשה מרכבה**, ירושלים: אריאל, 2015 (להלן: אביבי, **דרוזים מעשה מרכבה**), עמ' 14.

ובה שתי מחלקות ובהן כשבעים חיילים דרוזים בלבד, ילידי סוריה ולבנון, ומשימותיה הוסבו לשמירת מתקנים בלבד. היחידה הייתה גורם עליון לטיפול בכל ענייני חיילי המיעוטים מרגע גיוסם ובכלל זה תנאי שירות, דיור, בעיות כלכליות ואף סיוע במציאת עבודה למשוחררים. החיילים המשוחררים שבאו מסוריה ומלבנון קיבלו קרקעות נטושות, ואחר כך התגוררו בבתים שנבנו בעבורם.²⁹

לאחר מלחמת העצמאות הוקצה גדוד 300 (יחידת המיעוטים) למשימות ביטחון שוטף בפיקוד המרכז ובפיקוד הדרום. המחנה המרכזי של גדוד 300 בדרום הוקם בתל ירוחם³⁰ ובו הפלוגה הסדירה. במאי 1953, עקב שביעות רצון מתפקודה, הוגדל תקן הפלוגה לארבע מחלקות רובאיות, ובסך הכול שירתו בה כמאתיים איש. בשנת 1953 יחידת המיעוטים הייתה בהיקף של גדוד חי"ר ובו פלוגת מפקדה, פלוגה אחת סדירה וארבע פלוגות מילואים. היחידה עסקה באטימת קווי שביתת הנשק במרחב שבין הר חברון ממזרח לרצועת עזה והר הנגב ממערב. מבחינה מבצעית היחידה הייתה כפופה למרחב שבו פעלה, ומכל הבחינות האחרות - למפקדת היחידה שנמצאה בצפון הארץ. פעולות היחידה זכו להערכה, וכמה פעמים היא הועברה בין שני הפיקודים. המפקדה טיפלה בחיילי המילואים ויצרה קשרים עם נכבדי העדה כדי לעודד את הגיוס לצה"ל שנועד גם כדי לקדם את צעירי העדה וגם כדי לקרבם לישראל. על רקע זה, בתחילת 1953 אף הוחלט לגייס למילואים צעירים שלא גויסו לשרות סדיר.³¹

ככל שגברה פעילות המסתננים, פנה צה"ל לדרך של ענישה והרתעה על ידי פעולות גמול. חיילי יחידת המיעוטים עסקו בעיקר בביטחון שוטף, אולם מעת לעת הם גם השתלבו בהצלחה בפעילות התקפית. בשנת 1955 פיקד מרדכי (מוטה) גור על פלוגה ד' מגדוד 890 לאורך גבול רצועת עזה, והוא למד להכיר ולהוקיר את אנשי יחידת המיעוטים. באותה שנה גברה פעילות

29 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 76.

30 בשנת 1951 סייע אמנון (רודי) זעיר, סא"ל (במיל"), חבר קיבוץ גן שמואל, להקים את מעברת ירוחם. לאחר הקמת הצריפים גבר הצורך בשמירה שכן מקום זה שימש למעבר מסתננים ומבריוחים מרצועת עזה לירדן. בבאר שבע פגש זעיר את חיים (חיימקה) לבקוב, מפקד יחידת המיעוטים בדרום, וזה הציע לו לאייש את האזור באנשי מילואים דרוזים. כך החלה נוכחות יחידת המיעוטים במקום. רודי (אמנון זעיר), **וינה גן שמואל**, קיבוץ גן שמואל: קיבוץ גן שמואל, 1980, עמ' 114.

31 בשנים 1952-1954 ניסו ביחידת המיעוטים להפעיל מחלקת גמלים כדי לרדוף אחר מסתננים בחולות והמחלקה אף השתתפה במצעד בשנת 1954, אולם הניסוי לא צלח. בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 78.

הפדאיון ופלוגה ד' שבפיקודו נקראה לאבטח את הסיורים ולהתכוון להתערבות מהירה במקרה של תקרית. באוגוסט כבשה פלוגה מיחידת המיעוטים מוצב מצרי כדי לחלץ סיור גבול. בפעולה נהרגו ארבעה חיילים מצרים, עשרים ושניים נלקחו בשבי וכן נלקח שלל רב. חייל מהפלוגה נהרג, וחייל נוסף נפצע. למרות הנפגעים, בפלוגת המיעוטים היה המורל גבוה הודות להישגיה. בספטמבר 1955 קיבלו חמישה מחייליה, ששניים מהם נפלו בלחימה, צל"ש חטיבתי.³²

ב־31 באוגוסט 1955, במבצע 'אלקיים', פשט גדוד 890 על משטרת חי'אן יונס שבדרום רצועת עזה, שבה נמצאה פלוגת חי"ר מצרית. לראשונה צורף כוח קטן מיחידת המיעוטים אל כוח הצנחנים וניתנה לו משימה צנועה. הפשיטה הוכתרה בהצלחה: הבניין פוצץ, שבעים ושניים חיילים מצרים ופלסטינים נהרגו, וחמישים ושמונה נפצעו. מהכוח הפושט נפל חייל אחד, ואחד עשר נפצעו. שני מפקדי הכוחות במבצע, מרדכי גור ורפאל איתן, היו למפקדי פיקוד הצפון והרמטכ"לים בשנות השבעים, ושניהם השפיעו על קידום מעמדם של הדרוזים בצה"ל. אחד מהם, מרדכי גור, שנפצע בפעולה, קיבל את עיטור העוז על חלקו בפעולה. אליאס, החובש הפצוע מיחידת המיעוטים, ביקרו, וכך נוצר קשר בין המשפחות, ואחר כך התהדק הקשר בין גור ליחידת המיעוטים.³³

הדרוזים, ששמם הלך לפנייהם כגששים וכלוחמים, היו בין המייסדים של סיירת שקד בפיקוד הדרום ושל סיירת אגוז בפיקוד הצפון (1956). את סיירת אגוז הקים האלוף יצחק רבין, מפקד פיקוד הצפון, מכיוון שחש מהתלקחות בצפון על רקע מלחמת סיני. בגלגולה הראשון הורכבה היחידה מדרוזים, וייעודה היה לחבור לדרוזים בסוריה ולרתק את הצבא הסורי לעימותים מבית אם סוריה תחבור למצרים. מפקדה הראשון היה סא"ל אריה (אריק) גרדי, וסגנו היה נפתלי אלקין. לאחר כמה שבועות של אימונים מפרכים התברר שהחששות התבדו: רבין הציע לגרדי להמשיך לפקד על היחידה ולהפעילה בפעולות הביטחון השוטף שבפיקוד הצפון. בראשית הדרך מנתה הסיירת כ־25 לוחמים, ולאחר אימון, הקמה וגיבוש של שלושה חודשים יצאה לפעילות מבצעית במרחב פיקוד הצפון. בשנת

32 חלבי, **ברית דמים**, עמ' 33–34; זיידאן, **גדוד בני ערב**, עמ' 122, 131–132; בן דור, **אחים לחרב ותקווה**, עמ' 453.

33 מרדכי (מוטה) גור, **מצפון ומים**, ת"א: מערכות, 1998 (להלן: גור, **מצפון ומים**), עמ' 119–120; בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 80–81.

1957, כמה חודשים לאחר שהוקמה, עלה כוח של היחידה על מארב של משמר הגבול באזור אום אל-פחם, ואחד מחיילי הסיירת, חסן סולימאן אבו נג'ים,³⁴ דרוזי מהכפר ג'וליס, נהרג מאש עמיתיו³⁵ והיה לחלל הראשון של סיירת אגוז.

בדצמבר 1955 החליט סגן הרמטכ"ל חיים לסקוב לנתק את יחידת המיעוטים מאג"ם מבצעים ולהכפיפה פיקודית למפקדת פיקוד הצפון. בתוך היחידה היו קשיים בתקשורת מכיוון שמרבית חייליה ידעו ערבית ומעט עברית בזמן שהמפקדים ומרבית אנשי המטה ידעו מעט ערבית. כדי להתמודד עם אתגר לימוד השפה העברית וכדי להרחיב את השכלתם ואת ידיעותיהם נקבע 'קצין תרבות ותעמולה' ביחידה. לשם כך הוא ערך פעילויות רבות, בהן הרצאות לחיילים בבסיסים. בד בבד הם קיבלו עיתונים בשפה הערבית, וכדי להתגבר על הקושי בעברית תורגם החומר הצבאי לערבית.

בשנים הראשונות דרשו חיילים ממשפחות נכבדות תפקידי קצונה ופיקוד, ורק לאחר שהמתאימים נשלחו לקורסים וקיבלו את הדרגות בהתאם לכישוריהם ולמידת הצלחתם, הלחצים פגו. אנשי הדת התערבו בענייני היחידה, אולם גם המפקדים פנו אליהם בעת הצורך והסתייעו בהם לצורך הגיוס. המפקדים גם ביקרו חיילים בכפריהם.

מפקדת יחידת המיעוטים, שסבלה ממחסור בכוח אדם, דחפה את עבודת המטה בצה"ל כדי שיבחן את הרעיון לגייס את הדרוזים לשירות חובה. לפיכך ביקש מפקד גדוד המיעוטים שמעתה ייערך אימון הטירונים החדשים בבסיס ההדרכה לטירונים ולא בגדוד או בפלוגה הסדירה, כפי שהיה נהוג עד אז. באוקטובר 1955 סוכם בצה"ל כי יחידת המיעוטים תסתמך על גיוס חובה. שר הביטחון אישר זאת בתנאי שנציגי העדה יפנו אליו כדי להביע את תמיכתם בגיוס. לאחר קבלת מכתבי התמיכה הועבר הנושא להחלטת ראש הממשלה ושר הביטחון דוד בן-גוריון, ובינואר 1956 סוכם גיוס החובה

34 ראו עליו: חלבי, **ברית דמים**, עמ' 51. סא"ל גרדי פעל ללא לאות כדי להנציח את חסן סולימאן אבו נג'ים באתר ההנצחה של היחידה. ילדיו המשיכו את מלחמתו, וכיום שמו של אבו נג'ים מוזכר באתר ההנצחה לחילי סיירת אגוז סמוך לקבר נבי חזורי שבשמורת הטבע חרמון.

35 יעקב ארז, "סיירת אגוז", בתוך: יעקב ארז, רן אדליסט וצבי לביא, **סיירות ומיעוטים**, ת"א: רביבים/מהדורת ספריית מעריב, 1983, עמ' 45-47; מייק אלדר, **יחידה 424 סיפורה של סיירת שקד**, ראשון לציון: עמותת סיירת שקד, 1994. בשנת 1964 הוקמה הסיירת מחדש במסגרת פיקוד הצפון ואף הורחבה עד למסגרת גדודית, עד שפורקה שוב בשנת 1974. בשנת 1995 שוב הוקמה יחידת אגוז כיחידה ללוחמת גרילה נגד ארגון חזבאללה.

סופית. זו הייתה תפנית חשובה בשילוב הדרוזים בצה"ל. במקום מתנדבים בסדיר ובמילואים הושתתה היחידה על מגויסי חובה. עדיין נשמרו הגבולות של שילוב בנפרד, אך יחידת המיעוטים כבר התארגנה לקלוט את המגויסים ולגבש מערך אימונים שיטתי, שנועד להקים מתוכם דור של מפקדים. מאפריל 1956 ואילך הדרוזים מגויסים לשירות בצה"ל לפי החוק שמחייב את האזרחים היהודים. ביולי 1956, לאחר שנקבע גיוס החובה, ניתנו להם הקלות שונות באזורים שהיו תחת הממשל הצבאי. הדרוזים קיבלו אותן בחיוב, אולם הן עוררו קנאה אצל בני המיעוטים האחרים. בכך הן קידמו את המדיניות שדגלה בהרחבת הקווים המפרידים בין הדרוזים למיעוטים האחרים ובקירוב העדה הדרוזית למדינה. הגיוס היה כרוך גם בהתגברות על ההתנגדות בקרב העדה הדרוזית לגיוס בכלל. היו צעירים שהתנגדו לעצם הגיוס בטענה שהם ערבים ואינם רוצים להילחם באחיהם, והיו אחרים שסירבו בטענה שהם דתיים. חלק מההתנגדות נבע מטענות לחוסר שוויון בין חיילים דרוזים ליהודים. לחילופין הייתה התנגדות לקיומה של יחידת המיעוטים והועלתה הדרישה לאפשר להם שילוב מלא. בתוך זמן קצר, לאחר שהממשלה הפעילה כמה אמצעים, שככה ההתנגדות, והכף הוכרעה לגיוס החובה לצה"ל (למעט כמה סייגים) ולהחלטה להשתלב בחברה הישראלית באופן מלא.³⁶

בשנת 1956, כאשר החלה מלחמת סיני, התייצבו במפקדת הגדוד שיח'ים ונכבדים מבני העדה הדרוזית כדי להביע את תמיכתם במדינת ישראל, והם ביקשו לגייס את חיילי המילואים ולשלב את הדרוזים במלחמה. יחידת המיעוטים השתלבה במלחמת סיני (1956) כחלק מכוח ההטעיה (שנועד לשכנע את מצרים שמטרת המלחמה היא לתקוף את ירדן), ואחר כך היא טיהרה כפרים ומחנות פליטים ברצועת עזה. לאחר יציאת צה"ל מסיני חזרה יחידה 300 לפעילות הביטחון השוטף בגבולות המרכז והדרום.

ב־15 ביולי 1959 הוקמה יחידת חי"ר סדירה 299 לפעילות ביטחון שוטף בגבולות הדרום במסגרת יחידת המיעוטים. מפקדת יחידה 299 נמצאה בכפר ירוחם, והיא הוכפפה מבצעית למפקד גוש באר שבע שבפיקוד הדרום ומנהלתית למפקדת יחידת המיעוטים שנמצאה אז בטירה ליד חיפה והייתה כפופה לפיקוד הצפון. היחידה נפרסה ב'משמרות' בכמה אתרים, מירוחם ועד אילת, וחייליה ליוו כלי רכב (בעיקר אוטובוסים) ואבטחו

36 ביולי 1958 הופעל גיוס החובה גם לצ'רקסים. במרוצת השנים קבע צה"ל ארבעה תבחינים לדחיית גיוס או לשחרור משירות לחיילי גיוס דרוזים: דת, לימודים, מצב משפחתי וכושר גופני לקוי. בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 83-86.

צירי תנועה ומתקנים שונים. משנת 1962 נקראה היחידה 'יחידת סיור 299', ובשנת 1963 נוספה המילה 'סיור' גם לשמו של גדוד 300. מפקד יחידת סיור 299 היה דוד מימון, לימים אלוף בצה"ל.³⁷

במפקדת היחידה התפתח הלך רוח שחיזק את המשך קיומה. היחידה ראתה את ייעודה בגיבוש חברתי ותרבותי, במתן שירותי חינוך ותרבות בשפה הערבית, בלימוד השפה העברית, בהשלמת השכלה, בחינוך לאזרחות, בקידום החיילים, בגיבוש צוות מפקדים שמתאים לטפל בבעיות הייחודיות לחייל הדרוזי, בבניית גאווה יחידה על בסיס לאומי דרוזי, בשמירה על ערכי הדת, בסעד, בבידור ובייצוג הדרוזים במפגנים ובאירועים בארץ ובחו"ל. מנגד, פיזור החיילים הדרוזים בכלל יחידות צה"ל נתפס ככרוך בסיכונים, ובהם חשיפתם לאפליה שיתקשו להתמודד עימה. כמה מהצעירים תמכו בקיומה של היחידה מכיוון שהם העדיפו את החברה המוכרת, להיות תחת מפקד דרוזי ולשרת במפקדת היחידה הקרובה לבתיהם. מנגד עמדו החסרונות ובהם הקרבה היתרה שבין מפקד לחיילים העלולה לשבש את היחסים; התערבות זקני העדה ונכבדיה בקידום בדרגות ובשחרור ממילואים; הגבלת התפתחותם של החיילים הדרוזים; ועיכוב השתלבותם בחברה הישראלית. בצה"ל רווחה הדעה שיש להגביל את שילוב הדרוזים בצה"ל ולכן עדיף שישרתו ביחידה בעלת משימות מוגדרות ויחשפו למידע צבאי מצומצם. ההגבלה נבעה מחשש שחיילים דרוזים יהיו יעד לגיוס מודיעיני מצד מדינה ערבית שכנה, או שיתפתו לחצות את הגבול כדי להתראות עם בני משפחה החיים בארצות השכנות. לעומת גישה זו סבר דוד בן-גוריון אחרת וגרס שיש לאפשר להם לבחור בין שירות ביחידת המיעוטים ובין שירות ביחידות האחרות. לדעתו, יש לשלבם גם ביחידות הצנחנים והשריון.³⁸

מימיה הראשונים של היחידה התמסדו בהדרגה הטקסים שאפיינו את יחידת המיעוטים ולימים גם את גדוד 299. הטקס המרכזי בעוצמתו, המחבר את העדה עם הצבא ועם המדינה, הוא טקס יום הזיכרון לחללי צה"ל. בשנת 1954 הוקם בית העלמין הצבאי בעספיא, ואחר כך הוקמו בתי עלמין צבאיים בחורפיש, בבית ג'אן וביאנוח. חיילי יחידת המיעוטים

37 בשנים 1965–1971 שימש מימון מפקד גוש באר שבע. בסוף שנת 1971 העבירו האלוף אריק שרון, מפקד פיקוד הדרום, לרצועת עזה כדי לסייע בלחימה במחבלים.

38 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 88–89.

הופקדו על הטקסים שבהם השתתפו מנהיגי העדה, מפקדי היחידה ואורחים נכבדים. שאר הטקסים התמקדו בקבר נבי שועיב שבו נקשרו רגשות עזים של מחויבות ושל נאמנות לעדה ולאמונה הדרוזית עם מחויבות ועם נאמנות לצה"ל ולמדינת ישראל. המסעות המסורתיים דרך הכפרים הדרוזיים הסתיימו בדרך כלל באתר נבי שועיב, ובו נערכו אירועים מיוחדים וטקסים, בהם השבעת הטירונים לצה"ל, סיום האימונים השנתיים, יום יחידת המיעוטים והקמת הגדוד וציון חילופי מג"דים. באפריל מדי שנה השתתפה יחידת המיעוטים גם בעלייה המסורתית לרגל (זיארה) לקבר הנביא שועיב. נציגיהם הרשמיים של המדינה ושל צה"ל באו אף הם למקום כדי להביע את הזדהותם עם העדה הדרוזית באירוע מיוחד זה. הטקסים הללו היו מכשיר חשוב בחינוך המגויסים מכיוון שהם גיבשו את ערכי היסוד: נאמנות לכפר ולעדה, לצה"ל ולמדינה.

פעם בשנה, ביום מיוחד, 'יום המיעוטים' בצה"ל, ערכה יחידת המיעוטים מפגן רב רושם, ובו הפגינה את כושרה הקרבי באמצעות תחרויות ספורטיביות ובאמצעות תרגיל באש חיה. אחר כך נערך מסדר חגיגי, ובשעות הערב - מסיבת סיום. באפריל 1958 השתתפה יחידת המיעוטים באירוע רב-משתתפים שנערך בנבי שועיב לציון חגיגות העשור לקום המדינה. ביולי נערך אירוע חגיגי במחנה היחידה לציון עשור להקמת יחידת המיעוטים.

באוקטובר 1963, ככל הנראה בפעם הראשונה, נערך טקס השבעת הטירונים באתר נבי שועיב. סיסמת האש שהודלקה בזמן המסדר הייתה 'אחים לנשק'. מכיוון שבני העדה הדרוזית אינם יכולים להישבע על התנ"ך או על הקוראן, מצאה הרבנות הראשית פתרון - הטירונים קיבלו כריכת בד שבצידה האחד שבועת האמונים ובצידה האחר תמונת קברו של הנביא יתרו מעוטרת בחמשת צבעי הדגל הדרוזי.

השירות הצבאי חיבר את הדרוזים לחברה הישראלית והיה אמור לאפשר להם שוויון בנגישות למשאבים. אולם כבני מיעוטים הם נמצאו בפריפריה החברתית והגאוגרפית, ולכן סבלו ממצוקות רבות. במהלך השירות וביתר שאת לאחר סיומו הם חשו תסכול רב מהפער שבין השתלבותם המהירה והמוצלחת בצה"ל ובין מכלול הבעיות שמהם סבלו משפחותיהם והכפרים שבהם גדלו. במשך שנים רבות לאחר קום המדינה סבלו מרבית הכפרים הדרוזיים מהיעדר כבישים, צנרת למים, חשמל וקווי טלפון. נוסף על שילוב מלא בצה"ל, דרשו הדרוזים שוויון מלא בשירותי רפואה, בסלילת

כבישים ובחיבור לחשמל ולטלפון. עקב היעדר כבישים בכפרים שבמרומי הגליל העליון, כגון ג'ת וכיסרא, היה הפינוי הרפואי מסובך ולעיתים מאוחר מדי, והזקוקים לאשפוז נפטרו לפני שקיבלו את הטיפול הנדרש. בינואר 1964 נפטרו עשרות תינוקות ממחלת החצבת בכפרים הדרוזיים שבגליל העליון (כיסרא, סָמיע, יאנוח ואחרים). על רקע חומרת המצב פעלה יחידת המיעוטים וסללה כבישים לכפרים ג'ת וכיסרא (בשנת 1960) ודרכים פנימיות בכפרים כיסרא וסָמיע (בשנת 1964). בשנת 1965 נחנך כביש חדש לכפרים כיסרא וסָמיע, ומכאן ואילך הוא כונה 'כביש החצבת'. רק בשנות השישים ובתחילת שנות השבעים הושלם חיבור הכפרים הדרוזיים למים זורמים, לחשמל, לטלפון ולכבישים.³⁹



טירון ג'דעאן (גדעון) עבאס (לימים אל"ם) נשבע אמונים לצה"ל. מימין מדליון ובחלקו העליון מגן דוד על רקע כחול ולבן, מתחתיו סמל החרבות המוצלבות של יחידת המיעוטים, תבליט של נבי שועיב והמילים 'קבר יתרו' בעברית ו'נבי שועיב' בערבית (באדיבות אל"ם [במיל'] ג'דעאן עבאס).

הצוהר שדרכו נחשף כלל צה"ל לדרוזים, היה הקורסים לפיקוד (מ"כים וקצונה) בבסיסי ההדרכה הצה"ליים. כך נוצרה היכרות קרובה בין הדרוזים ובין כלל המגויסים, נקשרו קשרי ידידות והערכה הדדיים, והדרוזים נחשפו ליכולות המבצעיות של יחידות אחרות.

אולם הלחץ של הצעירים הדרוזים לאפשר להם לשרת בכלל יחידות צה"ל הלך וגבר. בשנת 1962 התקבלו המלצותיו של מפקד יחידת המיעוטים,

39 שם, עמ' 96-101.

סא"ל שמואל דותן (1960-1968), לפתוח לפנייהם את השירות במשטרה הצבאית בצפון ובדרום, בפלוגת תובלה, בחיל החימוש וביחידות הנח"ל. כמו כן כדי לחזק את רוח היחידה הוחלט לאפשר למחלקה נבחרת לעבור קורס צניחה, לאפשר ליחידה לשהות חודשיים במרחב הצפון (בקרבת המשפחות), להחליף את השם יחידת המיעוטים בשם 'יחידת סיור 300' ולאפשר לחיילים לחבוש כומתה שחורה (בגלל ההגדרה כיחידת סיור) במקום כומתה בצבע חקי. לראשונה הופנו חיילים דרוזים לשרת ביחידות אחרות, והשילוב בנפרד פינה את מקומו לתחילתו של שילוב אופקי. גם בנושא הקידום (השילוב האנכי) חל שיפור מסוים, ועד מלחמת ששת הימים הגיעו קצינים דרוזים לדרגת רס"ן. לראשונה בשנת 1963 מונה עקל תורכי, קצין דרוזי, לפקד על חיילים יהודים בפלוגת הטיירוניס שבבסיס ההדרכה לטיירוניס שבצריפין, והוא השתחרר מצה"ל בדרגת רס"ן.⁴⁰

בשנת 1966 שירתו בגדוד הסיור 300 כ-400 קצינים וחיילים בשירות סדיר וכ-2,500 אנשי מילואים. ביחידה היו עשר פלוגות, מהן פלוגה אחת סדירה (יחידת הסיור 299), שבע פלוגות רובאיות במילואים, פלוגת אימונים (להכשרת הטיירוניס) ופלוגת מפקדה. הפלוגה הסדירה פעלה בגבול הערבה, ופלוגה נוספת - בגבול עם מצרים.

בשנת 1966 נפגשו קציני יחידה 299 עם האלוף דוד אלעזר, אלוף פיקוד הצפון, ועם האלוף ישעיהו גביש, אלוף פיקוד הדרום, והעלו את טענותיהם, בהן תנאי השירות הקשים, בעיקר התדירות הנמוכה של יציאות לחופשות שפגעה במשפחותיהם, והיעדר כלי רכב שהשימוש בהם עשוי להקל את הריחוק מהמשפחות שבצפון; ומניעת הקידום בצה"ל עקב ההגבלות הביטחוניות על שירות ביחידות. למרות הקשיים גדל מספר החיילים הדרוזים ששאפו לצאת לקורס קצינים, כי השירות בקבע הבטיח פרנסה לשנים ארוכות. שמואל דותן, מפקד יחידת המיעוטים, העלה כמה הצעות לטיפול בבעיות, והן התקבלו בהדרגה. תפנית ממשית התרחשה אחרי מלחמת ששת הימים.

קשיי השילוב בין יהודים לדרוזים באו לידי ביטוי בסיפוריהם של הקצינים הוותיקים. אל"ם (במיל') ג'דעאן עבאס גויס לצה"ל במאי 1960. כאשר היה סמל מחלקה בבסיס ההדרכה לטיירוניס, נגש את סמל לביב נסר א-דין ששימש בתפקיד מיוחד: סמל הבעיות. נושא תפקיד זה היה צמוד למפקד

40 שם, עמ' 90-91.

הפלוגה, ותפקידו היה לפתור בעיות שצצו בין חיילים יהודים לדרוזים. כך, לדוגמה, חיילים יהודים נהגו לקלל בקלות ראש, ואילו אצל הדרוזים, עקב האיסור החמור לקלל, הובילו הקללות לאלימות. בשנת 1964, לאחר נישואיו, ביקש לעזוב את יחידת המיעוטים כדי להמשיך להתקדם בצה"ל, ולדבריו, אם בקשתו לא תינתן לו, יעדיף להשתחרר מהצבא. בקשתו נענתה בחיוב, והוא מונה למפקד מחלקת הטירונים במחנה אולגה ליד חדרה. מחלקה זו הייתה קשה עד כדי כך שמפקדה הקודם התייאש והרים ידיים. גידעאן, מכיוון שפיקד על יהודים, החליט ללמוד את יסודות היהדות, ובהם התנ"ך, השבת והחגים, ובין היתר, דאג לחייליו למזון כשר. בכל דרך רצה להוכיח שהוא טוב כמו המפקדים היהודים. בתוך זמן קצר התקדם, ובשנת 1966 כבר פיקד בעצמו על הבסיס.⁴¹

בשנת 1961 יצא סעיד עבד אלחק לקורס קצינים, והוא היה החניך הדרוזי היחידי בו. מבחינתו, הקושי העיקרי היה ידע בעברית, ולכן שינן את החומר עד שתיים-שלוש לפנות בוקר. בסיום הקורס העניק האלוף יצחק רבין, ראש אג"ם וסגן הרמטכ"ל, את הדרגות למסיימים. מפקד היחידה, סא"ל שמואל דותן, וסגנו איסר חלמיש, היו גאים בו וחיבקוהו.⁴² לימים, היה לקצין הדרוזי הראשון שקודם לדרגות הסא"ל והאל"ם.

אל"ם (במיל') אסעד אסעד, שהתגייס לצה"ל בשנת 1963, נחשף לניסיון שצה"ל ערך. מאחר שמחזור גיוס זה היה גדול, הוקמו מחלקות מעורבות של דרוזים ושל יהודים. בכל מחלקה היו 15-20 דרוזים. אחרי הטירונות הבסיסית נשלחו כל המגויסים הדרוזים לאימון מתקדם במפקדת היחידה שבטירה.⁴³

יחידת המיעוטים נועדה לאפשר לממסד הישראלי ליהנות משני העולמות: גם לשלב את הדרוזים בנפרד וגם לזכות ברווחים המדיניים הרצויים. התעסוקה בשמירה על הגבולות ביחידה נפרדת צמצמה הן את השילוב האופקי (פתיחת מסלולי השירות) והן את השילוב האנכי (קידום בדרגות). אולם מציאות החיים הייתה חזקה יותר, ובהדרגה ניכרו סדקים בהפרדה המלאה. דווקא הצבתם בגבולות חשפה אותם למצבי מבחן ומכיוון שבפעילות הביטחון השוטף הוכיחו את עצמם כלוחמים, הם נבחרו, בין

41 שם, עמ' 94.

42 שם, עמ' 113.

43 שם, עמ' 93-94.

היתר, להיות בין מייסדי הסיירות בשני פיקודים (דרום וצפון), כפי שצויין לעיל. מפקדים וחיילים רבים למדו להעריך את מסירותם ואת כישוריהם וביניהם ניתן למנות את משה דיין, מרדכי (מוטה) גור, אריאל (אריק) שרון, יצחק רבין, דוד מיימון ובנימין (פואד) בן-אליעזר. לימים הגיעו אישים אלה לצמרת הצבאית והפוליטית בישראל, ולעמדותיהם החיוביות הייתה השפעה על ההחלטות שהתקבלו בצה"ל ובמדינה לגבי הדרוזים.

ניתן להמחיש עמדה חיובית זו בדברי ההספד שנשא שר הביטחון משה דיין ב־9 במאי 1969 בלווייתו של רס"ל לוטפי נסר א־דין שנפל ב־7 במאי במרדף אחר מחבלים בגבול הערבה, ביום שבו היה אמור לצאת לחופשת שחרור. בשם צה"ל ומדינת ישראל ביטא שר הביטחון הוקרה עמוקה לבני העדה על לחימתם בגבולות:

לוטפי נסראלדין עמד עם חבריו לילה-לילה ויום-יום על משמר גבולותינו בצפון ובדרום, במזרח ובמערב. חיילים דרוזים אלה מגינים על חיינו, ומדי פעם הטובים והנועזים שבהם, אלה המסתכנים יותר מהאחרים. פורצים ומסתערים ודמם הקדוש מרווה את אדמתנו. העדה הדרוזית איננה רבה במספרה אבל היא גדולה ברוחה! כפריה ועריה יושבים לבטח על הכרמל ובהררי הגליל אך בחירי צעיריה ניצבים בחזיתות, פזורים בגבולות וסוככים בחייהם על תושבי ישראל כולם. בשבילי ההרים, בנתיבי המדבר ובדרכי הערבה, ברכב וברגל נעים הדרוזים האמיצים כשנשקם בידם ומביסים את המנסים לחדור לארצנו ולרצוח בנו.⁴⁴

ניצנים של שינוי: הקמת סיירת 244 וההתקדמות בדרגות (1967-1973)

בשנת 1967 נמצאה מפקדת גדוד סיור 300 בטירה שליד חיפה. בכל שנה, במאי ובנובמבר, נערכו גיוסים ליחידת המיעוטים, והמגויסים אומנו בפלוגת הטירונים. כמעט כל בני המיעוטים המגויסים שירתו ביחידה, ורק מעטים שירתו במשמר הגבול וביחידות אחרות. יחידת סיור 299 הייתה פרוסה ב'משמרות' בפיקוד הדרום, לאורך הגבולות עם מצרים ועם ירדן. מערך המילואים במגזר הדרוזי, שהתבסס על החיילים ששירתו בסדיר ביחידת המיעוטים, לא היה מאורגן באופן שיטתי.⁴⁵

44 מנוסח ההספד כפי שצוטט במלואו אצל בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 128-129.

45 מופיד עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, דאליית אל-כרמל: אסיה, 2003 (להלן: עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**), עמ' 23.

בתקופת ההמתנה שקדמה למלחמה הביעה העדה הדרוזית את מחויבותה ואת מסירותה למדינת ישראל. בין השאר, בכפרים נערכו כנסים, ומברקי תמיכה וברכות נשלחו אל משרדי הממשלה, אל ראשי המדינה, אל צה"ל ואל היחידה הדרוזית שבצה"ל.⁴⁶ בכל דרך תמכו אנשי המילואים והנוער בגיוס והביעו את הזדהותם המלאה עם העם היהודי. אולם מערך המילואים במגזר הדרוזי לא גויס. רק לאחר לחץ רב שולבו חלק מחייליו בשמירה על מתקנים. השתתפותם המצומצמת של הדרוזים במלחמה ושילובם במשימות משניות יצרו תרעומת רבה בקרב העדה.

מפקד פלוגת הטירונים שבטירה, סעיד עבד אלחק פנה לאלוף פיקוד הצפון, האלוף דוד (דדו) אלעזר, וביקש לשלב את הפלוגה בלחימה. בקשתו נענתה בחיוב. השיח' אמין טריף ונכבדי העדה באו לברך את החיילים לפני צאתם לקרב. בתחילה החזיקה הפלוגה את מוצב מזר שבגלבווע וספגה הפגזה ארטילרית ירדנית קשה. שני קשרים, אנשי מילואים, סופחו לכוח. בהפגזה נהרג אחד מהם, והאחר נפצע. אחד משני מפקדי המחלקה בפלוגה, הקצין עלי מועדי, נפצע. בעקבות חטיבת ברק טיהרה הפלוגה את ג'נין, התקדמה לשכם והמשיכה לנוע, ללא כל התנגדות, ליריחו ואחר כך לחוף קליה שבצפון ים המלח. פלוגה מיחידה 299 שהייתה באזור בארתיים, בגבול עם מצרים, השתלבה בלחימה באוגדת אריאל שרון שבסיני. נוסף על כך חיילים דרוזים שהיו בקורסים, השתתפו בלחימה ביחידות שונות; חניכים בקורס המ"כים נלחמו בשכם וברמת הגולן. בכוח שנלחם בדרך לשכם, ובעיקר בעיר, היו 12-15 דרוזים וצ'רקסי אחד. מכיוון שהכוח הגיע לעיר ממזרח, ומכיוון שחייליו היו לבושים במדים מנומרים, סברו תושבי העיר שמדובר בצבא עיראק.⁴⁷

מפקד יחידת המיעוטים שמואל דותן ביקש לקרב את הכפרים הדרוזיים ברמת הגולן למדינת ישראל, ולכן באותה שנה נערך טקס ההשבעה בכפר מגידל שמש שלרגלי החרמון. בספטמבר 1967 יצא סעיד עבד אלחק עם הפלוגה למסע מירכא דרך חורפיש ונבי יושע למגידל שמש.⁴⁸

46 מוסבאח חלבי, "הדרוזים מצהירים נאמנות למדינה", **הצפה**, 29 במאי 1967.

47 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 114.

48 יואל דר, "יחידת מיעוטים הושבעה לרגלי החרמון", **דבר**, 21 בספטמבר 1967; ריאיון עם אל"ם (במיל") סעיד עבד אלחק, 25 בינואר 2018 (להלן: ריאיון עם סעיד עבד אלחק).

בשנת 1968 הוקמה יחידה דרוזית ייחודית, פלוגת סיור 244. מוחמד מולא, היוזם, המייסד והמפקד הראשון של היחידה, נולד בירכא וגויס לצה"ל בשנת 1953. מראשית דרכו בצה"ל היה לוחם עז נפש, עצמאי ובעל יוזמה. במשך שנה רכש את ידיעת השפה העברית בסיוע של מורה לעברית, ובשנת 1959 סיים קורס קצינים, ומדי פעם פיקד על אחד 'המשמרות'.



טקס סיום הטירונות בנבי שועייב בנובמבר 1969. הקצין המצדיע מול במת הכבוד הוא סרן נאזם אברהים מהכפר סאג'ור. על הבמה השיח'אמין טריף, משמאלו סא"ל צבי שפאן, מפקד יחידה 300, ומימינו רס"ן מרדכי (מוטקה) רז, סגן מפקד היחידה. זיהוי הקצינים בסיוע שלמאן אבו רוכן (אלבום יחידת המיעוטים, באדיבות אכ"א מנהל האוכלוסיות).

במלחמת ששת הימים, ללא כל אישור, יצא מוחמד מולא בגיפ עם אחד ממפקדי יחידה 299 והצטרף לאוגדה 38 בפיקודו של האלוף אריאל (אריק) שרון. לאחר שבוע, כאשר חזרו לתל ירוחם, פנה מפקד הגוש דוד מימון אליו ושאלו: "מי נתן לכם אישור?" מולא השיב: "אני סחבתי את האחרים בלי לשאול אותך". מימון הזועם שלח אותו לביתו. מולא, שהיה אז סרן, חזר לביתו בירכא וכתב מכתב לרמטכ"ל חיים בר-לב. הרמטכ"ל קרא לו ללשכתו, ומוחמד דרש שצה"ל יקים סיירת דרוזית כמו אלה שיש בחטיבות גולני והצנחנים. הרמטכ"ל הבין את תסכולם של הקצינים הדרוזים שביקשו להתקדם ולהפגין את יכולתם. לפיכך הוא אישר להקים יחידת סיור מוצנחת, סיירת לכל דבר, שתהיה מורכבת מבני העדה הדרוזית ותיתן מענה למגויסים הדרוזים שביקשו לשרת ביחידות המובחרות. את החיילים יבחרו המפקדים אישית והם יעברו מסלול אימונים קשה, ארוך ומגוון.

היחידה תפעל בקרבת הכפרים הדרוזיים שבגליל ויוטלו עליה משימות הן בביטחון שוטף והן בזמן מלחמה. בעקבות הפגישה קיבל מולא את ההוראה להקים את יחידת הסיור 244 על בסיס מתנדבים מתוך מגויסי החובה.

לפי גרסה אחרת, במהלך ביקור הרמטכ"ל חיים בר-לב במחנה עין יהב, לאחר המלחמה, קם רס"ן מוחמד מולא, שהיה אז מפקד יחידה 299, ואמר שאם הדרוזים מיועדים רק לביטחון שוטף - מוטב שישוחררו מצה"ל. אם הדרוזים אינם משולבים כראוי בזמן מלחמה, טען, הרי אין טעם לשירותם בצבא. לאחר הביקור והשיחה הקשה החליט הרמטכ"ל להקים סיירת דרוזית. מופיד עאמר, מראשוני המתנדבים ליחידה, סיפר גם הוא על ביקור הרמטכ"ל ועל שיחתם הקשה ובעקבותיה החליט הרמטכ"ל להקים את יחידת הסיור.⁴⁹

מולא הקים אפוא את היחידה ופיקד עליה במשך כשנתיים. באוקטובר 1968 ניתנה פקודת הארגון להקמת יחידה סדירה 244 בשיוך חיילי חי"ר, תחת פיקוד מפקד גדוד סיור 300, ובה שתי מחלקות לוחמים וכיתת מפקדה ושירותים. ייעודה היה לבצע תפקידים מיוחדים. מולא העריך שאם תהיה מלחמה, תוצנח הסיירת בהר הדרוזים, וכך תשמש ראש גשר ליחידות צה"ל שיתחברו להר הדרוזים בסוריה.⁵⁰

באותה עת החל הגבול הלבנוני לשמש מרחב לחדירת מחבלים לישראל. יהודה דרעי, רכז הביטחון השוטף של מושב שומרה, סיפר שזמן קצר לאחר שהיישובים נאלצו להגביר את השמירה ולצאת לעבודה עם ליווי, הגיע רס"ן מוחמד מולא עם שמונה חיילים, אמר לו שהוא בא לתגבר את השמירה על הגבול וביקש את המפתח של המצודה שהוקמה במקום בזמן המנדט הבריטי (אחת ממצודות טגארט). באותה עת שימש המקום למעצר עיזים שחצו את הגבול מלבנון, וכולו היה מטונף בגללים. חיילי הסיירת עם אנשי המושב ניקו את המצודה והכשירוה כבסיס ליחידה. דרעי הוביל את

49 צבי לביא בהשתתפות מוסבאח חלבי וזאב קליין, "מיעוטים", בתוך: ארז כפיר ויעקב ארז (עורכים), **צה"ל בחילו - אנציקלופדיה לצבא ולבטחון כרך 14: סיירות ומיעוטים**, ת"א: רביבים ומעריב, 1983, עמ' 143-144; עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, עמ' 23-24.

50 אג"ם/תוא"ר, **פקודת ארגון ליחידה 244**, 8 אוקטובר 1968. לגבי ייעוד הסיירת ראו: ריאיון עם רס"ן (במיל') מוחמד מולא, 8 באפריל 2018; עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, עמ' 23. ייעוד זה הוזכר גם מפי סעיד עבד אלחק ומפי אסעד אסעד. אסעד אסעד, שהיה מפקד מחלקת טירונים באותה עת, סיפר שהלהיבו את המגויסים בסיפור שהפלוגה נועדה כביכול להנחתה בהר הדרוזים במקרה של מלחמה עם סוריה. ריאיון עם סעיד עבד אלחק; ריאיון עם אל"ם (במיל') אסעד אסעד, 4 באפריל 2018 (להלן: ריאיון עם אסעד אסעד).

מולא ואת חייליו לנקודה בעמק שבין המושבים שתולה, זרעית ואבן מנחם והסביר שהמקום שימש לתנועת מבריחים. הכוח הציב מארב באותו לילה וזכה להצלחה מבצעית ראשונה כאשר פגע במחבלים. אחר כך החזיקו את הקו מראש הנקרה עד מרגליות וערכו סיורים, תצפיות ומארבים.⁵¹

תחת פיקודו של מוחמד מולא הצליחה היחידה לסכל חדירות רבות של המחבלים, וכך נוצר אמון של כלל מפקדי צה"ל ביכולתה המבצעית. סגן מופיד עאמר, שהיה בין ראשוני המתנדבים ליחידה, קלט את המחזור הראשון מבסיס הקליטה והמיון ובו ארבעים חיילים. בתוך זמן קצר מנתה הסיירת 65 לוחמים אשר עברו קורס צניחה, לוחמה זעירה וקורסים מקצועיים שונים והפכו ללוחמים מעולים.

אולם זמן רב חלף עד שניתנה לסיירת ההזדמנות הראשונה לפעולה 'חודרת' מעבר לגבול. ב-22 במאי 1970 תקפו המחבלים אוטובוס תלמידים שהיה בדרכו ממושב אביבים לבית הספר האזורי. תשעה ילדים, נהג ושני מבוגרים נהרגו, ותשעה עשר ילדים ומבוגרים נפצעו. לאחר הפיגוע הרצחני היה גל התרעות על פיגועים נוספים לאורך קו הגבול. קורס המ"כים הופסק, והחניכים צורפו לחטיבה כדי לבצע מארבים חודרים. מפקד הסיירת, רס"ן מולא, ביקש ממפקד החטיבה וממפקד הפיקוד לאפשר לחיילי היחידה לבצע את המארבים החודרים, ובקשתו נענתה. חניכי קורס המ"כים החליפו את חיילי היחידה בפעילות ביטחון שוטף על קו הגבול, והסיירת ערכה את המארבים הללו. מולא בישר את הבשורה ללוחמי הסיירת בשמחה ובהתרגשות. הסיירת יצאה למארב חודר ליד עלמא א-שעב, בתוך שטח לבנון, כדי לפגוע בחוליית מחבלים. מולא פיקד על הכוח החודר, וסגנו, סרן שמש עאמר, פיקד על כוח החילוץ. ביחידה לא היו אז אמצעי ראיית לילה, מטעמי ביטחון שדה, ולכן צורף חייל מסיירת אגוז עם המכשיר המתאים, ובזמן הפעולה נעזרו בו רבות. המארב הוכתר בהצלחה. יחידת הסיור הדרוזית הייתה 'האחות התאומה' של סיירת גולני, אחת היחידות המובחרות בצה"ל. סיירת גולני, בפיקודו של רס"ן (לימים תא"ל) אפי איתם, התייחסה ליחידה הדרוזית בחום ובאהדה והעמידה לרשותה את כל החומר להדרכה. יחידת הסיור הקימה מסלול אימונים לפי הדוגמה של סיירת גולני והצליחה לאמן את הלוחמים באותה

51 עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, עמ' 44; הדס ועופר רגב, **מצפון תמנע הרעה, סיפורה של עוצבת ברעם**, חטיבה 300/פורת, 2016 (להלן: רגב, **מצפון תמנע הרעה**), עמ' 35-37.

מתכונת.⁵² רבים מלוחמיה פילסו דרכם אל דרגות הפיקוד הבכירות בצה"ל, וכמה ממפקדיה היו למפקדי גדוד חרב 299 (ראו להלן).⁵³

בשנים 1968-1971, במלחמת ההתשה ובשנה שלאחריה, הורחבה פעילותה של יחידה 299 והיא השתלבה בפעולות נגד המחבלים במרחב ים המלח והערבה עד אילת שכללו מארבים, סיורים, מרדפים, הקמת גדרות והצבת אמצעים מיוחדים. שינויים ניכרים חלו במבנה ובארגון היחידה. במקום 'המשמרות' נקבע שהיחידה תהיה מורכבת ממפקדה ומשלוש פלוגות סיור. בכל פלוגה שתי מחלקות ובכל מחלקה שלושה צוותים. עם זאת דרגת מפקד היחידה נשארה רס"ן. פעילות היחידה הורחבה לסיני ומפקדת היחידה הועתקה מירוחם לאל-עריש שבסיני.⁵⁴ השינוי במבנה היחידה בא לידי ביטוי גם באימונים. במאי 1969 החליף ג'דעאן עבאס את מהנא כנען בפיקוד על פלוגת עין יהב. דוד מימון, מפקד הגוש, נענה לבקשותיו לאמן את הפלוגה בדומה ליחידות הטובות בצה"ל, ובין היתר, היחידה גם התאמנה בצפון.

באותן שנים נודע חמזי עריידי (לימים אל"ם) בתרומתו הייחודית בלחימה במחבלים על ידי פיתוח הגששות כאמצעי לאיתור חוליות מחבלים שניסו לחדור לשטח ישראל (ראו במסגרת).

בנובמבר 1963 גויס חמזי עריידי לצה"ל וצורף למחזור בבסיס הדרכה המרכזי לטירונים שבו הוכשרו מגויסים דרוזים ויהודים ביחד במשך חודשיים. בגלל היעדר ידע בעברית ובגלל הלם המעבר לצבא הוא התקשה במסגרת חדשה זו. הקושי בשפה העברית אף אילצו לחפש מישהו דובר ערבית כדי שיכווננו אל התחנה לטבריה שממנה יוכל להגיע לביתו במע'אר.⁵⁵ ביום העצמאות 1964 השתתף עם חלק מהיחידה, בפיקודו של רס"ן (לימים אל"ם) 'יגאל' מזייד עבאס, במצעד צה"ל שבתל אביב. העברית המצוינת שבפיו של מזייד, הופעתו המרשימה כקצין קרבי ואישיותו הכריזמטית

52 ריאיון עם אל"ם (במיל") עפיף עמאר, 18 בנובמבר 2018.

53 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 138-139.

54 אג"ם/תוא"ר, **פקודת ארגון ליחידת סיור 299**, 11 במרץ 1969; בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 121.

55 עריידי עשה חיל בלימודיו, ובמהלך השנים כתב ופרסם כמה ספרי שירה והגיגים בעברית. על חמזי עריידי ראו: שם, עמ' 132-135.

הפכוהו לדמות מופת בעיני החיילים ביחידה.⁵⁶

בסוף שנת 1968 צורפו קצין הגששים הדרוזי, סגן (לימים אל"ם) חמזי עריידי, וארבעה בדואים מבוגרים למפקדת המחוז שבעין יחב, והם היו הגרעין הראשוני של יחידת הגששים. בשילוב כוחות קרקעיים ובסיוע מסוקים הצליח עריידי, בסיוע חוליות הגששים הבדואים, לאתר חוליות מחבלים במרדפים, להעתיק כוחות ולסייע באש בעת הצורך. היחידה גדלה, הגששים נפרסו באוהלים באתרים שונים בין עין גדי לאילת, והם הצליחו לאתר חוליות רבות ולחסלן.⁵⁷

בשנים 1969-1970 היה סעיד עבד אלחק למפקד הדרוזי השני של יחידה 299. יחידות המשנה של יחידה 299 היו פרוסות במרחב העצום שבין עין יחב בערבה לנויבע (נואיבה) שבסיני. עבד אלחק פנה לאלוף פיקוד הדרום, האלוף שרון, וביקש את עזרתו כדי שיוכל למלא את תפקידו כהלכה. בעקבות זאת שרון הקצה ארבעה גייפים ליחידה, טנדר לסגן מפקד היחידה האיל סאלח (לימים המג"ד הראשון של גדוד 299) ומכונת 'כרמל' (באותה עת רכב שירות לקצינים בכירים) לעבד אלחק. כמו כן שרון קבע שעבד אלחק יקבל מסוק פעם בשבוע כדי שיוכל לבקר בכל יחידות המשנה בערבה ובסיני והנחה את ראש לשכתו שבכל עת יוכל עבד אלחק להיכנס אליו. מאותו רגע חש עבד אלחק שהוא שווה בין שווים.⁵⁸ גם מחליפו ג'דעאן עבאס (פיקד על היחידה בשנים 1970-1973) נהנה מסיועו של שרון ומביקוריו ביחידתו. בין השאר, הוא ביקש ממנו לאפשר לו לשנות את אופי היחידה, את אימוניה ואת פעילותה כדי להשוות בינה ובין שאר היחידות בצה"ל וכן להצטייד בגייפים, ברכב חדש לקצינים ובתת-מקלע עוזי בכמות מספקת. מדי שנה במשך חודשיים התאמנה היחידה ברמת הגולן,⁵⁹ ועבאס

56 מזייד עבאס, יליד הכפר ג'ת, סייע עם אביו לקיבוץ יחיעם הנצור במלחמת העצמות. לאחר המלחמה זכרו חברי הקיבוץ את הנער והציעו שילמד בקיבוץ שער העמקים. כדי להקל עליו בדרך אל הקיבוץ ובקיבוץ עצמו העניקו לו הוריו המאמצים בקיבוץ את השם 'יגאל'. מזייד (יגאל) עבאס, **נער הפלא**, דאליית אל-כרמל: אסיה, 2007, עמ' 10-20.

57 בשנת 1970, כאשר שרון הזעיק את דוד מימון לסייע בלחימה במחבלים ברצועת עזה, הזעיק גם את חמזי עריידי. במלחמת יום הכיפורים הזעיק האלוף ישעיהו גביש, מפקד מרחב שלמה, את עריידי כדי שסייע ללכוד כוחות קומנדו מצריים באזור אבו רודס, לאחר שמפקד פלוגה ד' מגדוד הצנחנים 890, סרן עמנואל (מנו) בן-ישי, נהרג במרדף ב-13 באוקטובר. מאות אנשי קומנדו מצרים נפלו בשבי. לאחר נפילתו של בן ישי מונה איתי מיכאלי לתפקיד מפקד הפלוגה. בפלוגה ד' היו בזמן המלחמה שני דרוזים, אחד מהם היה אמל אסעד, יליד הכפר עספייא, שגויס במאי 1973 ולימים הגיע לדרגת תא"ל. מעוזיה סגל, **עדות מגובה החול**, בן שמן: מודן, 2007, עמ' 54-61. יואב גלבר, **גדוד 890 במלחמת יום הכיפורים**, ת"א: מערכות, 2018, עמ' 44-47.

58 ריאיון עם סעיד עבד אלחק.

59 ריאיון עם אל"ם (במיל") ג'דעאן "גדעון" עבאס, 4 ו-26 בפברואר 2018, 27 במאי 2018.

הכינה לכל משימה. בנוסף להצטיינות במשימות הביטחון השוטף היחידה גם הצטיינה בתחרויות עם יחידות אחרות וזכתה במקומות ראשונים במודיעין, בשלישות, בתחזוקה ועוד. כשלושה חודשים לפני מלחמת יום הכיפורים החליפו אסעד אסעד בתפקידו, ועבאס עבר לטירה ומונה לקצין האג"ם הראשון של יחידת המיעוטים, תפקיד שלא היה קיים בעבר.⁶⁰

אולם הדרוזים עדיין חשו תסכול עז הביעו את רגשותיהם בעיתונות. בשנת 1971 טען לוחם דרוזי שהשתחרר מצה"ל באותה שנה (לאחר עשרים שנות שירות), שהדרוזים בסוריה הצליחו להשתלב בצבאה טוב יותר מבישראל וכבר היו ביניהם טייסים, תותחנים, לוחמי שריון ואפילו רמטכ"ל. אולם דווקא בישראל, שבה הוכיחו הדרוזים את נאמנותם ואת מסירותם, הם נתקלו בקשיים: התקדמותם בדרגות הייתה איטית, מעטים מהם הגיעו לדרגת רס"ן, ורק בשנת 1971 לראשונה נפתחו בפניהם מסלולי שירות נוספים.⁶¹

מערך המילואים של יחידה 300 התפתח, ובשנת 1972 הוקם גדוד חי"ם (חי"ר מרחבי) מילואים, שהתבסס על משוחררי יחידה 300, ומשנת 1974 החזיק את הקו שבאזור מטולה. מאוחר יותר קמו שני גדודי מילואים נוספים. הצרכים הביטחוניים החדשים, מול האוכלוסייה הערבית בשטחים ומול פעילות המחבלים מלבנון והאוכלוסייה בדרום לבנון, פתחו בפני הקצינים הדרוזים אופקים חדשים לקידום עקב הצורך החיוני בדוברי ערבית רוטה.⁶²

תפנית בשילוב האנכי חלה בשנת 1972 כאשר עבד אלחק פרץ את תקרת הזכוכית והיה לקצין הדרוזי הראשון שקודם לדרגת סא"ל ואחר כך (בשנת 1976) לדרגת אל"ם. הקידום התרחש בנסיבות מיוחדות. ב-28 באפריל נפטר סא"ל אורי סימון, מפקד יחידה 300, מדום לב. האלוף גור קרא לעבד אלחק ומינה אותו לממלא מקום מפקד יחידה 300 לשנה. מפקדת יחידה 300 הייתה בטירה, ואליה היו כפופות יחידת סיור 244 שבשומרה ויחידת סיור 299 שבדרום. היחידה טיפלה גם בבדואים, בנוצרים ובמוסלמים, ובה הייתה מחלקה נוצרית והיו גם צ'רקסים. בתוקף היות עבד אלחק סגן

60 ג'דעאן עבאס, **חיי גדעון, סיפורו של קצין דרוזי**, פקיעין: עירית ורד, 2018, עמ' 126-129. מכתב המלצה בסיום תפקיד שכתב שרון ב-13 ביולי 1973. ראו שם, עמ' 177.

61 ראובן בן צבי, "מכירים בנאמנותנו למדינה אך מגבילים קידומנו בצה"ל", **מעריב**, 2 במרץ 1971.

62 ראו בהרחבה בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 115-121.

המפקד הוא היה אחראי לגיוס, למילואים ולאימונים, ובין היתר, טיפל באימון ראשון מסוגו של היחידה בהשתתפות יחידות 244 ו-299 ובסיוע טנקים, מטוסים ותותחים. את דרגת הסא"ל העניק לו אלוף פיקוד הצפון, האלוף יצחק חופי, בכנס שנערך בחוף האילנות שבכינרת, במעמד השיחי אמין טריף וכל נכבדי העדה.⁶³

באותה שנה, לאחר שדוד אלעזר מונה לרמטכ"ל, נערך דיון בשאלת שילוב הדרוזים בצה"ל, ובו השתתפו גורמים בכירים בצבא ובמערכת הביטחון. עבד אלחק הוזמן כדי להשמיע את קולם של הדרוזים בצה"ל. בתום הדיון הוחלט לשלב את הדרוזים בכל החילות בצה"ל, בהם חטיבת גולני, הצנחנים וחיל ההנדסה, למעט חיל האוויר ויחידות הקשר והמודיעין. לדעת עבד אלחק, צה"ל הקדים את שאר מערכות המדינה בשילוב הדרוזים, ומדיניותו עמדה בניגוד למדיניות ההפרדה שהייתה מקובלת אז. הקשיים בשילוב נבעו בעיקר מחינוך לקוי שקיבלו הדרוזים, והוא הוביל לאי-ידיעה מספקת של השפה העברית.⁶⁴

בשנים 1971-1972, בעקבות ההחלטות שהתקבלו במטה הכללי, כאמור לעיל, הצליחו לראשונה יחידים להשתלב בחילות וביחידות שעד אז היו סגורים בפני הדרוזים. אחד מהם היה נביה מרעי, לימים אל"ם (ראו במסגרת).

בשנת 1971 עמד נביה מרעי לפני גיוס לצה"ל. בבית הספר החקלאי 'עירון' שבו למד, פגש חיילים בכומתות אדומות ובכנפי צניחה. נביה החליט להתגייס רק לחיל הצנחנים, ואף שנאבק להגשים את שאיפתו זו, דחה ראש מרכז הגיוס את בקשתו. בעקבות זאת הוא כתב לשר הביטחון משה דיין והביע את הסתייגותו. ב-16 בנובמבר 1972 גויס מחזור של בני מיעוטים. נביה וחבריו היו בטוחים שישלחו אותם ישירות לגדוד 300, אולם לפתע הם נחשפו לאפשרויות נוספות. במחזור נובמבר 1972 הופנה חלק מהמגויסים הדרוזים ישירות לשריון, לתותחנים, לחטיבת גולני ולחיל הים, ולראשונה התאפשר להם להתנדב לצנחנים. ארבעה נערים (נורי חטיב, זיאד בלעוס, סמיר עריידי ונביה מרעי) עברו את מבחני הקבלה המתשיים, שנמשכו

63 ריאיון עם סעיד עבד אלחק; סעיד עבדאלחק, **אל"ם, קורות חיי**, 2018 (מסמך אישי).

64 סאלח ואחרים, **ממגעים אישיים - לשותפות גורל**, עמ' 38-39; ריאיון עם סעיד עבד אלחק. דוד פלד, אמל נסראלדין ועמנואל שחראי, **שותפים לגורל; הדרוזים בישראל**, בתים: רוניגל, 1977, עמ' 123-127.

ארבעה ימים, בהצלחה וגויסו לחיל הצנחנים. ארבעת הראשונים נקלטו בפלוגה ג' בגדוד 202 שהייתה בפיקודו של דורון אלמוג, לימים אלוף. הם חולקו שניים-שניים, נורי ונביה במחלקה אחת, זיאד וסמיר במחלקה אחרת. קשיי ההסתגלות היו הדדיים. נביה דיבר עברית רהוטה, הפגין ביטחון אישי רב והתבלט באישיותו החזקה, באנושיותו ובכוחו הפיזי. הוא היה מאגיסט ונהג לסייע במסעות למי שהתקשה בהליכה. כאשר הקניט אחד החיילים את נורי, הוא נפגע, אולם הוא התאפק מלהגיב. על פי הצעתו של מפקד המחלקה יגאל אורבך, לא היסס נביה להגיב באגרופים, וכך הפכו השניים, נביה ועמוס הירש, לחברים בנפש.⁶⁵

צמיחתה של שכבת משכילים, בוגרי תיכון ואקדמאים, חידדה את בעיית קיומה של יחידת המיעוטים. בנובמבר 1971 גויס מחזור ובו אקדמאים שגיוסם נדחה עד לסיום לימודיהם ובוגרי תיכון. הללו קיוו שההכשרה שרכשו תפתח בפניהם אפשרויות חדשות, אך הצבא לא נערך מראש לקלוט אותם, ולכן אכזבתם הייתה גדולה. למעשה, הם שירתו ביחידת המיעוטים, ומשנת 1972 שולבו במערך הלוחם של חילות הצנחנים, השריון, ההנדסה והתותחנים. אולם מגויסים שביקשו להצטרף לבית הספר הטכני של חיל האוויר, לחיל המודיעין, לדובר צה"ל ולמחלקה להיסטוריה, נענו בשלילה. משום כך התסכול בקרב המשכילים הדרוזים הלך וגבר, והם החלו לדרוש לסגור את יחידת המיעוטים ולשבצם לכל תפקיד. יתרה מזו, כפי שטען רפיק חלבי, אם היחידה היא יחידת מיעוטים, ראוי היה לאפשר לדרוזים להתקדם בתוכה ואף לפקד עליה.⁶⁶ בשנת 1974 נמצא פתרון לאקדמאים דרוזים על ידי הקמת יחידת 'עמיחי' בחיל המודיעין שבצפון הארץ, וזו נועדה לאסוף מודיעין ממקורות גלויים. חיל המודיעין התקשה לאתר מגויסים מתאימים למטרה זו עקב היעדר תלמידי תיכון שלמדו ערבית.⁶⁷

ערב מלחמת יום הכיפורים נמצאה מפקדת יחידה 299 באל-עריש, ו'המשמרות' היו פזורים בסיני (בביר חסנה, בביר תמאדה, בא-נח'ל ובקסיימה) ובערבה. עיקר הפעילות בסיני הייתה לחשוף מצבורים של נשק שהשאיר הצבא המצרי ולפרוץ צירים. הסיוורים סימנו את הצירים, ופינו

65 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 143-144. איבון זוהר-כרמי (עורכת), **נביה מרעי**, כפר חורפיש: משפחת מרעי, 1999, עמ' 36-46.

66 רפיק חלבי, "מדוע אין מפקד דרוזי ליחידת המיעוטים", **דָּבָר**, 17 בספטמבר 1976.

67 אביבי, **דרוזים מעשה מרכבה**, עמ' 100-101.

אותם ממוקשים. כמו כן הם העניקו טיפול רפואי לבדואים תוך היעזרות ברופא ואף סייעו במזון ובמים. הודות לכך הבדואים העריכו את סיועם.

ביולי 1973 החליף אסעד אסעד, המפקד הדרוזי הרביעי של יחידה זו, את ג'ידעאן עבאס. הוא ביקש לרכז את כל היחידה במקום אחד, ובקשתו נענתה בחיוב. מפקדת היחידה הועברה לירוחם, ושתי הפלוגות מסיני הועברו לתעסוקה מבצעית בערבה.⁶⁸

כאשר פרצה המלחמה, אבטחה מחלקה מפלוגת סיור 244 את החפ"ק הפיקודי שבהר כנען עקב חשש להנחתת קומנדו סורי במקום, כפי שנעשה בחרמון. כעבור כמה ימים, לאחר שחלפה הסכנה, נכנס הפלס"ר, שישב בשומרה, לכוננות לחימה לעבר לבנון, ואחר כך נשלח לאזור אל-על שברמת הגולן. במהלך השמירה על טנקים ספג הפגזות. הפלוגה בפיקודו של מהנא כנען יצאה למבצע שבו הוטל עליה לפוצץ סוללת תותחים בשטח שבשליטת הסורים מדרום לאל-על. לאחר שהפלוגה נתקלה בשדה מוקשים שלא היה מוכר, ניתנה פקודה לחזור.⁶⁹

בימים 21-22 באוקטובר, בפעולה השנייה לכיבוש החרמון, נשלחה הסיירת לטהר את מוצב החרמון ולפנות את גופות חללי צה"ל. פלוגת הסיור לקחה בשבי שני לוחמים סורים. אחר כך נשארה היחידה במוצב החרמון הישראלי והחזיקה בו כשבוע. החיילים סבלו מאוד מהקור העז.

פלוגת הטירונים בפיקודו של מופיד עאמר סיימה את אימוניה שבוע לפני פרוץ המלחמה. כאשר פרצה המלחמה, היא הוזעקה לטירה. ב־7 באוקטובר צוידו החיילים במטולי רקטות נגד טנקים, והפלוגה הועברה לאזור צמח-אל-חמה כדי לבלום התקדמות אפשרית של טנקים סוריים לכיוון הכינרת וכן עקב חשש שהירדנים יצטרפו למלחמה. שלוש המחלקות הושכבו במארבים כדי למנוע מטנקים סוריים לחצות את הירדן ולחסום התקדמות טנקים מרמת הגולן לגדת הכינרת. ב־10 באוקטובר עלתה הפלוגה לרמת הגולן ותפסה מוצבים מדרום לקוניטרה כדי לעבות את היערכות צה"ל בקו המוצבים. הפלוגה ספגה התקפות והפגזות רבות, וחמישה מחייליה נפצעו. אחר כך, עד הפסקת האש ב־24 בחודש, היא ערכה פעולות שונות בקו שבדרום רמת הגולן. גודד המילואים של יחידה 300 נפרס בגבול לבנון,

68 ריאיון עם אסעד אסעד.

69 שיחה עם מהנא כנען, 27 בינואר 2019.

במרחב בין ראש הנקרה לשומרה, הציב מארבים ובלם כמה ניסיונות חדירה של מחבלים. כמו כן אבטח מתקני תעשייה בצפון. לאחר הפסקת האש עברו פלוגת הסיור ופלוגת הטירונים מרמת הגולן לאחזקת הגבול בלבנון. יחידה 299 פעלה בגזרה הירדנית שנותרה שקטה. פלוגה מהיחידה אבטחה את תנועתם של הכוחות מאוגדת המילואים 143, בפיקודו של האלוף שרון, לתעלת סואץ, ופלוגה אחרת אבטחה את אזור נאות הכיכר.

במלחמת יום הכיפורים כבר השתתפו ראשוני הדרוזים בלחימה בגולני, בצנחנים, בשריון, בהנדסה, בתותחנים וביחידות אחרות. כמה לוחמים נפלו, וכמה נפצעו. בניגוד למלחמת ששת הימים, הקצינים והחיילים הדרוזים חשו שהשתתפותם הייתה חשובה ומורגשת.⁷⁰

אולם ההתקדמות בצה"ל לא לוותה בהתקדמות מספקת במישור האזרחי. בינואר 1974 ביטאו כותבי ירחון 'אל-הודה' את התסכול שחשו לאחר שבמשך יותר מרבע מאה של 'ברית דמים' ושל 'אחדות גורל' עדיין לא היה שוויון בין הכפרים הדרוזיים ובין התפתחותה של החברה הישראלית. עדיין חסרו תשתיות בכפרים, רמת בתי הספר הייתה נמוכה, וחיילים משוחררים נתקלו ביחס חשדני כאשר ניסו להתקבל לעבודה במערכת הביטחון. הדרוזים התגייסו מתוך אהבה אמיתית למדינה, המהווה עבורם, כפי שכתב אחד מהמשתתפים בביטאון, "חברה מפותחת, סמל לדמוקרטיה ובית חם". רפיק חלבי, ברשימתו 'רבע אחרי המלחמה', כתב שהעיתונות לא הזכירה את הלוחמים הדרוזים שנלחמו בגבורה במלחמה זו "לצד אחיהם היהודים... ובכך רשמו את הדף המזהיר ביותר בתולדות ההיסטוריה המשותפת". לדעתו, לאור ההצלחה שלה זכו הדרוזים ביחידות השונות, מן ההכרח לאפשר להם להשתלב בכל יחידות צה"ל באופן מלא ובכלל לפרק את כל המסגרות המפרידות בינם לחברה הישראלית.⁷¹

70 מפקד יחידה 300 סא"ל עמוס גלבע סיפר כי לאחר שפלוגת הטירונים שהתה שבועיים תחת אש, החליט להוריד את הפלוגה להתארגנות, אולם החיילים התנגדו כי לא רצו להיפרד מחבריהם, אנשי השריון. יואל דר, "המפקד גאה בחייליו הדרוזים", **דבר**, 15 בנובמבר 1973.

71 רפיק חלבי, "רבע אחרי המלחמה", **אל-הודה** 14, ינואר 1974.

משבר ביחסים בין הדרוזים למדינה עקב הפגיעה בדרוזים לאחר הפיגוע בקריית שמונה (אפריל 1974)

בשחר 11 באפריל 1974 חדרו שלושה מחבלים את הגבול מלבנון. סיור בוקר של גדוד המילואים בפיקודו של סא"ל עבד אלחק איתר את העקבות, ואנשיו המשיכו בחיפושים. סמוך לשעה 08:00 בבוקר הודיעה משטרת קריית שמונה על יריות בעירה. רס"ן מזייד (יגאל) עבאס, סגן מפקד הגדוד, יצא למקום עם כוח הכוננות בגזרה בפיקודו של סגן סלמאן אבו רוכן. למקום הוקפצה גם פלוגה סדירה מיחידה 299 בפיקודו של סרן כמאל טרבייה. זו הייתה הפלוגה הראשונה מיחידה 299 שהועברה צפונה, ואחריה, עד סוף אותה שנה, עברו שאר הפלוגות והמפקדה צפונה (ראו להלן). הפלוגה הוכפפה לגדוד המילואים ומילאה משימות של ביטחון שוטף באזור בית הילל, בקרבת קריית שמונה. לאחר שהגיעו למקום האירוע פרצו מזייד עבאס וסלמאן אבו רוכן את דלתות בית הספר ונכנסו עם חיילי כוח הכוננות לסרוק אותו ולטהרו. בזמן הסריקות נשמעו צרורות של ירי לעבר הבניין השכן לבית הספר וכן פיצוץ עז מהקומה העליונה של הבניין. שניהם יצאו מבית הספר, נכנסו לבניין השכן ופינו את ההרוגים לאמבולנסים שהמתינו בקרבתו. אחר כך התברר שהמחבלים לא היו בבית הספר אלא בקומה העליונה של הבניין ממול, ברחוב יהודה הלוי 15. המחבלים חדרו לבניין, הרגו 16 אזרחים וצלפו על הכוח שפעל נגדם. מזייד הצטרף לחוליה שאיתרה את המחבלים שבבניין. לאחר חילופי אש וזריקת רימונים נהרגו שלושת המחבלים.⁷² בזמן שסרקו גבעה בקרבת בית הספר נהרג סוהיל אבזאכ ונפצע קשה כמאל כבישי, שניהם מהפלוגה הסדירה של יחידה 299. נוסף על כך נהרג שוטר ממשמר הגבול. כמאל כבישי, היחידי שנפצע קשה מבין 16 הפצועים באירוע, נפגע בחוט השדרה ונותר נכה. כמו כן נפצע חייל דרוזי נוסף. נגמ"ש שהיה במקום חילץ את הנפגעים, וכוחות נוספים הגיעו למקום. כוח הכוננות חילץ את ההרוג סוהיל אבזאכ ואת הפצוע כמאל כבישי ופינה את כל ההרוגים לאמבולנסים שהמתינו בחוף. פיגוע המחבלים בקריית שמונה היה הראשון בסדרת הפיגועים הקשים שקדמו למבצע ליטני.

72 כמה שעות לאחר האירוע נפגש העיתונאי עמוס כרמלי עם מזייד (יגאל) עבאס והוא שפך אור על ההתרחשות בו. עמוס כרמלי, "קוראים לו יגאל", דבר, 15 במאי 1974.

לאחר האירוע הקשה השתולל המון בקריית שמונה בצעקות: "לא רוצים דרוזים". הדרוזים מרמת הגולן הואשמו בפיגוע. אנשים התפרצו למועצה המקומית בזמן שנערך סיכום של האירוע בנוכחות ממלא מקום הרמטכ"ל יצחק חופי, אלוף פיקוד הצפון, האלוף מרדכי גור, וסגן מפקד הגדוד מזייד (יגאל) עבאס. חופי דיבר עם כמה מהאנשים, ניסה להרגיעם ואמר שאין ספק שהמחבלים לא באו מרמת הגולן אלא מלבנון, ולדרוזים מרמת הגולן לא היה כל קשר לפיגוע.

הפגיעות בדרוזים בקריית שמונה נמשכו, וחייל דרוזי מיחידת המילואים ודרוזים מרמת הגולן הוכו. ההתפרעות הופסקה רק לאחר שניידת משטרה וחיילים בנגמ"ש הגיעו. ביום שלמוחרת הפיגוע הקשה במעלות (15 במאי) באו הוריו של כמאל כבישי הפצוע לבקרו בבית החולים שבצפת, לבושים בלבוש הדרוזי המסורתי. תושבים מקריית שמונה ירקו בפניהם וקראו לעברם "ערבים מלוכלכים". גם אחרים ממאות תושבי הכפר ג'וליס, שבאו לבקר את הפצוע, ובהם שיח'ים ממנהיגי העדה, נפגעו מיחס דומה. יומיים לאחר מכן בקריית שמונה הוכו שני חיילים מיחידתו של עבאס. הרוחות ביחידת המיעוטים סערו. באותם ימים נפגעו דרוזים גם במעלות, בטבריה ובאילת.

בפגישת סיכום עם המפקדים, שבה השתתפו מאות מאנשי גדוד המילואים שפעלה בגבול לבנון בזמן האירועים בקריית שמונה וחלקם אף השתתף בקרב, הביעו החיילים את העלבון הצורב שחשו. הרמטכ"ל גור נפגש עם חיילי יחידת המיעוטים, ביקש את סליחתם והביע את צערם. כמו כן דרש מתושבי קריית שמונה להפסיק להתנכל לדרוזים והדגיש את חלקם של הדרוזים ושל הצירקסים בהגנה על גבול הצפון. הוא גם הדגיש שחיילי יחידת המיעוטים היו הראשונים מבין אנשי צה"ל שחשו לקריית שמונה ונלחמו במחבלים. אחר כך הצהיר שצה"ל לא יוכל לעבור בשתיקה על מקרים כאלה, ולכן יפתח במערכת הסברה שתבהיר לציבור עד כמה גדול חלקם של החיילים הדרוזים והצירקסים בהגנה על גבולות המדינה, בתקווה שההסברה תמנע הישנות מקרים דומים בעתיד.⁷³

73 בשנת 1976, על רקע האירועים הקשים בקריית שמונה, כתב יהונתן גפן את 'הבלדה לדרוזי' המתארת בכאב את הדרוזי שכל עוד הוא עם "הדובון והעוז", נלחם ונפצע, "קשה היה לראות עליו שהוא דרוזי!" אולם ללא מדים פוגעים בו כי "בלי הדובון ובלי העוז/כולם ראו עד כמה שהוא דרוזי". הבלדה הושמעה במופע "זה הכל בינתיים", שהיה משותף לו ולדני ליטני. בשנת 2018 חשף כמאל כבישי שהוא החייל שסיפורו הפך לבלדה. בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 159-161.

אל"ם בנימין בן-אליעזר, מפקד חטיבה 300, ראה צורך דחוף בפעולות הסברה כדי להגביר את המודעות לתרומה החשובה של הדרוזים ושל המיעוטים האחרים לביטחון המדינה, ונפגש עם תושבי קריית שמונה, צפת ומעלות. בעקבות האירועים הקשים נשמעו קולות בודדים בקרב הדרוזים שקראו לבטל את גיוס החובה, אך הרוב המכריע המשיך לתמוך בגיוס החובה ובהמשך ההשתלבות בצה"ל. רוב המגויסים עדיין העדיפו לשרת ביחידת המיעוטים, שנמצאה בהסבה לחטיבה מרחבית, בגלל השפה, המנהגים וגאוות היחידה. אולם בד בבד גדל מספר המבקשים לשרת ביחידות אחרות.

על רקע המצב הקשה הוקמו שתי ועדות כדי לבחון את היחסים בין יהודים לדרוזים: ועדה בכנסת וועדה באוניברסיטת חיפה. הוועדה בכנסת הגיעה למסקנה שהמעשים הקשים כלפי הדרוזים נבעו מבורות בציבור היהודי, ולכן המליצה שמשד החינוך והתרבות יורה ללמד על "קיומה של ברית הדמים ושותפות הגורל בין העם היהודי לעדה הדרוזית בארץ". לפני הוועדה הובאו טענות גם על יחס מפלה כלפי דרוזים בצבא, בין השאר, באי-קבלתם לחלק מיחידות צה"ל. היא הביעה את עמדתה שלכל צעיר דרוזי צריכה להינתן האפשרות להגיע לכל יחידה בהתאם לכישוריו וללא כל סייג. כמו כן היא המליצה לשפר את מצבם, להשוות את האפשרויות העומדות בפני חיילים משוחררים דרוזים לאלו של האחרים, לשלב את כל בתי הספר שבכפרים הדרוזיים בתוכניות הגדנ"ע ולהקים יחידות גדנ"ע משותפות ליהודים ולדרוזים.⁷⁴

בנובמבר 1974 פורסמו מסקנותיה של ועדת בן-דור (על שם פרופ' גבריאל בן-דור, שעמד בראשה) באוניברסיטת חיפה. הוועדה דנה בשירותם של הדרוזים בצה"ל, העלתה על נס את 'ברית הדמים' ואת נאמנותם ללא סייג, וטענה שיש לכוון שוויון מלא בצבא ובחברה הישראלית. היא המליצה לשלבם בכל יחידות צה"ל ולאפשר להם להתקדם בתפקידים ובדרגות. כמו כן טענה שיש לסייע לחייל הדרוזי המשוחרר על ידי השוואת הסיוע לזה הניתן לשאר החיילים. לדבריה, מתן שוויון לחייל הממלא את כל חובותיו

74 מדינת ישראל, הכנסת, לחיזוקה של העדה הדרוזית בישראל, מסקנות הוועדה, 8 במאי 1974, א"מ (ארכיון המדינה) א-7368/1.

חשוב ביותר למערכת היחסים שבין הדרוזים למדינה.⁷⁵ עם זאת סברה שיש צורך ביחידת המיעוטים מכיוון שהיא סייעה לגבש את העדה ולהקל את המעבר מהכפר לצבא. גם מסגרת טרום-צבאית, כמו גדנ"ע, הוכרה כהכרחית להכנת המגוייסיים להשתלבות בצבא.

התפנית עם הקמת גדוד חי"ר 299, הסבת יחידת המיעוטים לחטיבת חי"ר ולחימת הגדוד במבצע ליטני

מתחילת שנות השבעים העתיקו המחבלים את בסיסיהם ללבנון. הגבול הצפוני הפך לגבול 'חס' מאוד, וחדירותיהם רבו והלכו. לאחר מלחמת יום הכיפורים חולקה גזרת גבול הלבנון לשתי גזרות חטיבתיות: חטמ"ר חירם בגזרה המזרחית וחטמ"ר בירנית בגזרה המערבית. בשנים 1974-1976 הצליחו חוליות המחבלים לחדור לשטח ישראל ולבצע פיגועים רצחניים במיוחד. יישובי הצפון היו ליעד מועדף. יכולת המניעה של צה"ל שופרה בהדרגה על ידי עיבוי הכוחות והמכשול בקו, פעילות ביטחון שוטף בשטח ישראל ופעולות חודרות לשטח לבנון. משלהי 1975 החלה להיווצר 'הגדר הטובה' על ידי סיוע הומניטרי וצבאי לתושבי המובלעות הנוצריות שבדרום לבנון, שהותקפו בידי ארגוני המחבלים והשמאל. צה"ל סייע לנוצרים בארגון הגנה עצמית ומרחבית ואימן אותם. חטיבה 300, בפיקודו של אל"ם בנימין בן-אליעזר, השתתפה ביצירת הקשרים ובהידוק היחסים עם הכפרים הנוצריים שבגזרתה וגם עם מנהיגי הנוצרים בלבנון.

באפריל 1974 בישר הרמטכ"ל דוד אלעזר לבנימין בן-אליעזר על העלאתו בדרגה לאל"ם, על הקמתה של חטיבה 300 ועל קבלת הפיקוד עליה. ב-16 בחודש החליף גור את אלעזר בתפקיד הרמטכ"ל, ורפאל איתן מונה לאלוף פיקוד הצפון. בשלושת החודשים הראשונים לתפקיד חדרו חוליות מחבלים לקריית שמונה, למעלות ולנהרייה וביצעו מעשי טבח באזרחים. בן-אליעזר, בעל ניסיון רחב בלחימה בטרור, שנרכש בין היתר בזמן שפיקד על סיירת שקד, פנה לרמטכ"ל והציע להקים מפקדה גזרתית שתשלוט על כל המרחב הימי והיבשתי שבגבול לבנון. ב-15 במאי, בזמן שבו אליעזר והיחידה עדיין היו בהתארגנות, התרחש פיגוע המיקוח במעלות. שלושה מחבלים החזיקו ב-105 תלמידי בית הספר התיכון מצפת. הניסיון לחלצם

⁷⁵ את הוועדה, שפעלה באוניברסיטת חיפה, מינה שמואל טולידנו, יועץ ראש הממשלה לעניינים ערביים ודרוזיים. מלבד בן דור (היו"ר) בוועדה פעלו פאזי עזאם וסלמאן פראג'ל. בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 161.

נכשל, ובפיגוע נטבחו 21 תלמידים, ושבעים נפצעו. כמו כן נהרגו חמישה מבוגרים, וכמה נפצעו. לאחר פיגוע זה נקרא שוב בן-אליעזר אל האלוף איתן ואיתן מינה אותו למפקד חטיבת בירנית. זו קיבלה את האחריות לגזרה המערבית שבגבול לבנון. בן-אליעזר, שהכיר בתפקידו הקודמים את כישרונום ואת מסירותם של החיילים הדרוזים, הציע שהחטיבה החדשה תתבסס על כוחות יחידה 300, וכך יואץ שילובם של בני העדה הדרוזית במסגרת צה"ל. הרמטכ"ל גור קיבל את הצעתו.⁷⁶ חטיבה מרחבית 300 הוקמה על ידי איחוד חטמ"ר בירנית עם יחידה 300, ומפקדתה הועברה מטירה למחנה שרגא, ובסוף שנת 1974 - לבירנית.

יחידה 300 כללה יחידת סיור 299 בדרום, פלוגת סיור 244 בשומרה ושלושה גדודי מילואים. יחידה 299 כללה פלוגת הטירונים שבבסיס האימונים הפיקודי שבירוחם ושלוש פלוגות בגבול הערבה ובסיני. למפקד החטיבה בן-אליעזר מונו שני סגנים: סא"ל גדעון המאירי וסא"ל עבד אלחק. בשנת 1974 שימש המאירי סגן מפקד יחידת המיעוטים, ולאחר הקמת חטמ"ר 300 מונה לסגן מפקדה. הוא היה אחראי למשימות המבצעיות, ועבד אלחק - לכל ענייני כוח האדם. מוחמד עז אלדין (לימים אל"ם) מונה לקצין ההדרכה ולקצין המבצעים של חטיבה 300 ובכך היה לדרוזי הראשון בתפקיד. יחידה 299 הועברה לטירה (ואחר כך למחנה שרגא) והחלה בפעילות של ביטחון שוטף בחוף שבין נמל הקישון לראש הנקרה. קציניה של מפקדת יחידת המיעוטים הופתעו מבשורתו של בן-אליעזר על הסבת יחידה 299 לגדוד חי"ר.⁷⁷

ואכן, בשנים 1974-1975 הוסבה יחידה 299 לגדוד חי"ר. גדוד חי"ר נדרש לכל המשימות, ובהן להילחם באופן רגלי, רכוב ומוסק; לכבוש שטחים ולהחזיקם; לבצע פעולות מיוחדות בעורף האויב; להכשיר לוחמים וקצינים ולחנכם לערכים.⁷⁸ מפקד הגדוד, בפעולותיו בשגרה ובחירום, הוא הגורם המרכזי הבונה והמוציא לפועל את יכולתו של הגדוד,⁷⁹ ואחת ממשימותיו היא להפחית את החיכוך בין מגויסים מרקע שונה ולהגביר את הלכידות. משימה זו הייתה מורכבת במיוחד בגדוד 299. אומנם הרוב המכריע של

76 אריק הניג, פואד נגד כל הסיכויים, ת"א: ידיעות אחרונות/ספרי חמד, 2005, עמ' 50.

77 ריאיון עם סעיד עבד אלחק.

78 בן דור, אחים לחרב ולתקווה, עמ' 167.

79 אלישיב שמשי, בהם יותר מכל, ת"א: משרד הביטחון, 2005, עמ' 9.

החיילים ושל הקצינים היה מבני העדה הדרוזית, אך בגדוד היו צ'רקסים (מוסלמים) ויהודים. הגדוד היה לכור היתוך כפול, הן של העדה הדרוזית והן של החברה הישראלית. לשון האם של רוב החיילים הייתה ערבית, אך השפה שבה התנהלה הפעילות הייתה עברית. הגדוד ופלוגת הסיור 244 היו בבת עינה של העדה הדרוזית, והרגישות לכל המתחולל בהם הייתה רבה. הסבת יחידה 299 לגדוד הייתה תפנית היסטורית בשירות הדרוזים בצה"ל, ובהדרגה התבטא המהפך ביכולתם של קצינים ששירתו בגדוד להתקדם ולהגיע לפסגות חדשות.

במאי 1974 פנה אל"ם בן-אליעזר לרס"ן האיל סאלח, שהדריך אז בקורס מ"פים, וביקש ממנו לחזור ליחידה 300 כדי להסב את יחידה 299 לגדוד חי"ר. ההיכרות ביניהם כבר הייתה ממושכת. האיל רכש ניסיון בהפעלת מסגרת גדודית כאשר הקים את אחד מגדודי המילואים ביחידה.⁸⁰ המג"ד הראשון בגדוד 299 נולד בכפר מע'אר, בן בכור למשפחה מרובת ילדים, ובה ארבעה עשר אחים ואחיות. בשנת 1956, במלחמת סיני, שירת אביו במילואים, וארבעה מאחיו שירתו בקבע, שניים כקצינים ושניים כנגדים. לאחר שנת לימודים ראשונה בבית ספר תיכון שבנצרת נאלץ האיל להפסיק את לימודיו ולצאת לעבוד כדי לסייע למשפחתו לממן את הוצאות האשפוז של אחותו. בנובמבר 1961 גויס לצה"ל והיה חניך מצטיין פלוגתי בקורס המ"כים שבג'וערה. אולם בעוד חבריו לקורס נשלחו לקורס קצינים, נמנע הדבר ממנו, לדעתו, מאחר שהוא 'בן מיעוטים'. בשנת 1964, לאחר מאבק ממושך, נשלח לקורס קצינים וסיימו בהצטיינות. את הדרגה העניק לו הרמטכ"ל יצחק רבין. אחר כך חזר לפעילות מבצעית ביחידה ופיקד על 'המשמרות'. האיל סיים קורס מ"פים בציון גבוה מאוד, ואחר כך נשאר להדריך בקורס מ"פים בחווארה שליד שכס. בהמשך התקדם והיה לסגן מפקד בה"ד 3, בית הספר לחי"ר.

סאלח התמודד עם אתגרים רבים, בהם הכנת התוכניות והמבצעים. אולם, הכנת הסגל להקמת הגדוד הייתה האתגר הקשה ביותר בעבורו שכן הקצינים ביחידה עסקו רק בביטחון שוטף. עד לאותה עת לא תרגלו לוחמה בשטח בנוי וכיבוש יעד מבוצר. גם המסלול שעברו החיילים בטירונות לא הכשירם למשימות גדוד החי"ר. נוסף על כך הקשיים במערכת היחסים של המדינה עם האוכלוסייה הדרוזית ותסכולם של החיילים מבעיות שחו

80 ריאיון עם תא"ל (במיל") האיל סאלח, 7 בדצמבר 2016.

במשפחה ובכפר השפיעו על יחסם למסגרת הצבאית. כך, למשל, באותה עת הפקיעו אדמות מהכפר כיסרא בגליל העליון, ועל רקע זה (ומסיבות דומות) נפקדו חיילים רבים מהשירות. האיל הצליח להחזיר כמעט את כולם בשכנוע ובהסבר על חשיבות השירות בצה"ל.



הרמטכ"ל יצחק רבין חושף את דרגות הסג"ם לחניך המצטיין בקורס קצינים האיל סאלח בשנת 1964 (באדיבות תא"ל [במיל"] האיל סאלח).

הגדוד ערך אימון הקמה ארוך, כשלושה חודשים, באזור ח'רבת מחאז שבקרבת קריית גת, ובחודשים ספטמבר-נובמבר 1974 השתתף גם באימון ההקמה החטיבתי בירוחם, ובו השתתפו כל היחידות הסדירות והמילואים וכל גורמי הסיוע. ב־4 בנובמבר 1974 ערכה החטיבה תרגיל 'רטוב', בין־חילי משולב, ובו פעלו יחידות חי"ר, סדיר ומילואים, בתנועה בזחל"מים בסיוע יחידות הנדסה, טנקים, חת"ם ומטוסים. היחידה הוכיחה יכולת גבוהה והצליחה להבקיע מערך מבוצר בשטח שנראה בלתי עביר בגלל הערוצים העמוקים שבו.⁸¹

81 תצלומים המתארים את התרגיל של יחידת המיעוטים שנערך ב־4 בנובמבר 1974 בנגב, דָּבָר, 5, בנובמבר 1974.

לאחר אימון ההקמה של הגדוד נערך מסדר הסיום בקבר נבי שועייב בנוכחות הורי החיילים ונכבדים דרוזים. אורחי הכבוד היו אלוף פיקוד הצפון, האלוף איתן, ושר הביטחון שמעון פרס. מתחילת פברואר 1975, ככל הנראה, ביצע הגדוד פעולות חודרות בשטח לבנון, שאותן הוביל מפקד הגדוד בעצמו.

בתחילת תהליך ההסבה כלל הגדוד שלוש פלוגות רובאיות ופלוגת מפקדה בלבד, וככל הנראה, היו בו כ-400 איש. פלוגת הטירונים הוכשרה למשימותיה במסגרת הגדוד. האיל השתדל למסד את כל הכרוך בגדוד ובחייליו, והנחה את הקצינים להקשיב לחיילים ולסייע להם. כמות הנשק והציוד שבגדוד זה הייתה זהה ליחידות אחרות, ובאותה עת הוא היה מצויד בזחל"מים ובזחל"דים. מסלול ההכשרה נבנה לפי הוראות קצין החי"ר והצנחנים הראשי. הקשר עם היישובים בגבול הצפון היה רציף וטוב, והוועד למען החייל בנהרייה אימץ את הגדוד. העדה הדרוזית הייתה מעורבת בהחלטות הנוגעות ליחידה, אך סאלח שאף לעצמאות מלאה בהחלטותיו כמפקד. לפיכך סירב לקבל תכתיבים ולהעדיף חייל אחד על פני אחר, אף במחיר שייאלץ לעזוב את תפקידו. בתוך היחידה חש צורך להכשיר את סגל המפקדים ולעודד יציאת חיילים לקצונה. ככלל, היה מחסור בקצינים דרוזים, והם התקשו במתן פקודות בשפה העברית. הקצינים היו רגילים לדבר בערבית בזמן שהיה צורך להרגיל את החיילים לשפה העברית, כדי שיוכלו לפעול עם יחידות אחרות. לפיכך צה"ל פתח כיתות ללימוד השפה העברית. בעיה אחרת הייתה בחלוקת המשימות. בזמן שלוחמי הגדוד רצו להוכיח את יכולתם, העדיפה מפקדת החטיבה למסור את המשימות לחטיבות הצנחנים וגולני. מטרתו העליונה של סאלח, כמפקד הראשון, הייתה שהגדוד לא יפעל כמסגרת נפרדת בתוך הצבא, כפי שהייתה יחידת המיעוטים, אלא יתערה ממש בתוכו. כדי להשיג את המטרה נאלץ להתמודד עם קשיים בתוך היחידה, שבמשך שנים התרגלה לפעול אחרת.⁸²

באותה עת נודעה פלוגת הסיור 244, שפעלה במרחב מבירנית עד הים, בלחימתה העיקשת לסכל חדירות מחבלים והגיעה להישגים רבים. בשנת 1975 מיגרה היחידה כמאה היתקלויות על קו המערכת. בעקבות זאת עשרות

82 אופיר טל ושקד טורם, "העברת הלפיד", **במחנה**, אחים לחרב, גיליון חגיגי לרגל עצרת הפרידה מהגדוד, 11 באוקטובר 2015.

חוליות חוסלו ואף מחבל לא הצליח לחצות את קו גדר המערכת לשטח ישראל. בשנים 1975-1977 לא נפגע אף אזרח מפעילות מחבלים במרחב זה, אולם אחד מחיילי הסיירת, נוהאד סאבק, נהרג בהיתקלות עם מחבלים. באותן שנים ערכה היחידה פעילות חודרת, בעיקר פשיטות, לעומק שטח לבנון. בתחקיר שנערך לאחר פשיטתם של חיילי הסיירת על בית מחבלים בכפר ירין שיבחם מפקד פיקוד הצפון רפאל איתן באומרו: "אתם שברתם שיא צה"לי, מבחינת ביצוע, לוח זמנים והישגים". ב-24 במרץ 1976, במסדר חגיגי בבסיס הסיירת, העניק הרמטכ"ל, רא"ל מרדכי (מוטה) גור, ציון לשבח ל-19 מלוחמי היחידה (ובהם המפקד מופיד עאמר) וליחידה כולה על חלקם באבטחת גבול הצפון. הרמטכ"ל שיבח את היחידה: "פעילות המחבלים רפתה ונחלשה בזמן האחרון בזכותכם... ייחודה הגדול של יחידתכם הוא בהישגים המבצעיים, המיוחדים במינם אשר רישומם ניכר היטב לאורך גבול הלבנון. הצלחותיכם בלחימה במחבלים והקשרים שיצרתם שכנעו אותנו להפקיד בידיכם מרחבים גדולים יותר ומשימות מסובכות יותר".⁸³ הרמטכ"ל התכוון, ככל הנראה, להסבת יחידה 299 לגדוד חי"ר ולהסבת יחידת המיעוטים לחטיבה האחראית לגזרה המערבית בגבול עם לבנון.⁸⁴

בחורף 1976, בתרגיל החטיבתי של חטמ"ר 300 בצפון, בפיקוד בן-אליעזר, לראשונה השתתפו שלושה סא"לים דרוזים: האיל סאלח, מפקד הגדוד הסדיר, מזייד 'יגאל' עבאס וג'ידעאן עבאס, כל אחד מהם פיקד על גדוד מילואים. סאלח וג'ידעאן היו המפקדים הדרוזים הראשונים שנשלחו לקורס פו"ם קצר⁸⁵ וסאלח סיימו בהצטיינות. בשנת 1979 מונה סאלח למפקד חטיבת הערבה בדרגת אל"ם. בכך היה למפקד הדרוזי הראשון של חטיבה זו, ואחריו באו נוספים מבין מפקדי גדוד 299. בהמשך עבר סאלח הסבה מלאה לשריון, ובנובמבר 1986, לאחר שני תפקידים נוספים, היה לקצין הדרוזי הראשון שקודם לדרגת תא"ל ומונה למפקד אוגמ"ר 85

83 יצחק לץ, "מה הם עושים הלילה", **במחנה**, 31 במרץ 1976, מצוטט במלואו אצל: עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, עמ' 81-82. ראו בהרחבה על הסיירת: שם, עמ' 21-87.

84 ישראל בן דור, **מלח הארץ, סיפורי הגבורה של הצל"שניקים הדרוזים במלחמת לבנון השנייה**, פקיעין: דפוס מרסל, 2008, עמ' 21-20.

85 בזמן שרפאל איתן היה בתפקיד הרמטכ"ל ולאחר מאבק ממושך, נפתחה הדרך לפני סא"ל מופיד עאמר (לאחר תפקידו כמפקד גדוד 299), לקורס פו"ם ארוך. בעניין המאבק של מופיד עאמר להשתתף בקורס פו"ם הארוך ראו: עאמר, **איתי בסיירת הדרוזית**, עמ' 119-123.

שבבקעת הירדן. סרן יוסף משלב, מפקד פלוגה בגדוד 299 באותה עת, היה בשנת 2001 לקצין הדרוזי הראשון שקודם לדרגת אלוף, ואחריו קודמו קצינים נוספים. מחליפו של האיל, סא"ל וליד מנסור, נפצע קשה מרסיס מרגמה זמן קצר לאחר שהחל את תפקידו וניצל בדרך נס. לאחר החלמה ממושכת חזר לצבא לשירות מלא ופרש בדרגת אל"ם. לימים היה קונסול כללי בהודו, ובשנים 1996-2009 שימש שגריר ישראל בוויטנאם, בבוליביה ובפרו. בתפקידיו אלה היה הדרוזי הראשון מטעמה של מדינת ישראל שזכה לתפקידים רמי-מעלה בשירות משרד החוץ.⁸⁶

בספטמבר 1976 העניקו הרמטכ"ל מרדכי גור ושר הביטחון שמעון פרס דרגת אל"ם לעבד אלחק, והוא היה הקצין הדרוזי הראשון שקיבל דרגה זו. כאמור, הוא היה אחראי ליחידת המיעוטים, ולמעשה פעל כמעין קצין החיל הראשי למיעוטים. בד בבד טיפל מפקד חטיבה 300, אל"ם בנימין בן-אליעזר, שהוקמה בשנת 1974 על בסיס חטיבת בירנית ויחידת המיעוטים, בביטחון השוטף.



הענקת דרגת אל"ם לסא"ל סעיד עבד אלחק בשנת 1976. מימין: הרמטכ"ל מרדכי (מוטה) גור; משמאל: שר הביטחון שמעון פרס (באדיבות אל"ם [במיל"] סעיד עבד אלחק).

86 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 188-191.

קצינים דרוזים היו מעורבים ביצירת הקשרים וביחסי הגומלין עם הנוצרים בלבנון ואימנו אותם. כוחות מהגדוד ומיחידת סיור 244 ביקרו בכפרים נוצריים שבשטח לבנון כדי להפגין את נוכחות צה"ל וכדי להעלות את מורל התושבים.

ב־11 במרץ 1978, בפיגוע קשה במיוחד בצומת הקאנטרי קלאב שבמבואותיה הצפוניים של תל אביב, השתלטו מחבלים על אוטובוס, רצחו 35 מנוסעיו ופצעו 71 מהם. תשעה מחבלים נהרגו, ושניים נפלו בשבי. הרצח זעזע את המדינה, ובעקבות זאת לראשונה יצא פיקוד הצפון למבצע התקפי נרחב בדרום לבנון כדי לבער את כל מרכזי המחבלים ובסיסייהם שבגבול לבנון, מראש הנקרה ועד החרמון ובתוך לבנון עד ערוץ נהר הליטני.

לפני היציאה למבצע, ב־14 במרץ, ברגע האחרון, התברר לסא"ל כנען כי הגדוד הושאר 'מחוץ לתמונה' וכי לא הייתה כוונה לשלבו במהלכי המבצע. לפיכך הוא דרש מפיקוד הצפון בכל תוקף לשנות החלטה זאת, ואלוף הפיקוד, האלוף אביגדור (יאנוש) בן־גל, נענה. גדוד 299 שולב במילוי משימותיו של גדוד 890 בגזרה המערבית, והוא היה הגדוד השלישי בחטיבת הצנחנים. אחרי זמן קצר נאמר לכנען שייסע למחנה שרגא כדי לקבל את הפקודה, אולם מרוב התרגשות פקד כנען לנסוע לכיוון ההפוך.⁸⁷

לראשונה מאז הקמתו של הגדוד הוא השתתף במבצע צה"לי רחב היקף. אל"ם אמנון ליפקין־שחק, מפקד חטיבת הצנחנים, נתן את הפקודה לכנען. המשימה שהוטלה על הגדוד הייתה להיכנס לשטח לבנון מראס נקורה ולפתוח את ציר החוף עד צור. כנען התבקש לכתוב את הפקודה, ואחר כך לערוך תרגיל על מודל. הפקודה התקבלה ללא הערות. ליפקין־שחק איחל לגדוד הצלחה, והגדוד יצא לדרכו. פלוגת הסיור 244 צורפה לגדוד, וכן סופחו ארבעה טנקים וסוללת מרגמות 160 מ"מ. בליל 14-15 במרץ, בחצות, בתנועה רגלית, יצא גדוד 299 בהרכב שתי פלוגות חי"ר, בפיקודו של סא"ל כנען, על הכביש הראשי, מראש הנקרה לכיוון נקורה. הכוח עצר את התקדמותו במרחק 600 מ' מנקורה והפעיל את תוכנית האש הארטילרית על שני ריכוזי המחבלים שהיו בכפר. בחסות האש הארטילרית קודמו טנקים לעמדות אש ופגעו בבתי המחבלים. סא"ל כנען איגף עם כוחו בתנועה רגלית והשתלט על הכפר תוך פגיעה בבנייני המחבלים ובמשאית ציוד. בשלב זה חברה לכוח יחידת משנה נוספת שנעה על הכביש מאזור חניתה. הגדוד

87 ריאיון עם אל"ם (במיל") מהנא כנען, 6 בדצמבר 2016.

התקדם עד למרחק 2 ק"מ מהעיר צור, שצה"ל נמנע מכיבושה. הגדוד לא ספג אבדות, ושילובו בחטיבת החי"ר הוגדר כהצלחה.⁸⁸

לראשונה במבצע ליטני עלתה גם שאלת היחס לדרוזים בלבנון בנסיבות שבהן צה"ל פועל בלבנון ושיחידה דרוזית משתתפת במהלכי המבצע. הרמטכ"ל גור היה ער להימצאות הדרוזים בלבנון ולמשמעות של חילוואת אל-ביאדה שליך העיירה חאצביא כאתר דתי עבורם. לפיכך כאשר דנו באפשרות שצה"ל יכבוש את המקום, הוחלט להכניס את הגדוד הדרוזי בשאיפה שלא יהיה כל ירי. אולם אחר כך החליט להימנע מתקיפה באזור חאצביא מכיוון שהיו בקרבתו יחידות סוריות ומחבלים. בנסיבות כאלה ההשתלטות עלולה לדרוש הפעלת אש רבה, ומכאן היה חשש לאבדות בנפש ולסכנת פגיעה אפשרית באתר המקודש. כמו כן היה חשש שהסורים ותומכיהם ינקמו בדרוזים שסייעו לצה"ל, בייחוד, ככל הנראה, לנוכח פעולתו בעניין של השיח' אמין טריף. מהנא סיפר שקיבל הוראה לכבוש את חאצביא, הכין את הכוח ונע מזרחה. בזמן שהכוח נע לעבר חאצביא, נודע הדבר לשיח' טריף, והוא התקשר לשר הביטחון והביע את חששותיו שאם תהיה תקלה בתיאום או התנגדות עלולים ליפול חללים דרוזים (כפי שקרה ביאנוח במלחמת העצמאות). דבריו של השיח' הצטרפו, ככל הנראה, לנימוקים האחרים שצוינו לעיל, וסא"ל כנען קיבל פקודה, ממש לפני כיבוש חאצביא, לחזור לאחור. בסופו של דבר, צה"ל לא השתלט על מרחב חאצביא וחילוואת אל-ביאדה ונערך מדרום להם.⁸⁹

למעשה, המבצע היה טבילת אש ראשונה של חטיבה 300, באותה עת בפיקודו של אל"ם שייק'ה ארז. לאחר כיבוש השטח וטיהורו שלטה החטיבה בכל השטח שמדרום לעיר צור, וגדוד 299 ופלוגת הסיור החזיקו מוצבים מדרום לעיר. החטיבה פעלה במרחב כשלושה חודשים. עד שהושלם כינונו של אד"ל (אזור דרום לבנון) הגישו היחידות סיוע רפואי, מזון ושירותים חיוניים לאוכלוסייה האזרחית. הקצינים הדרוזים בצה"ל סייעו ביצירת

88 בזמן מבצע ליטני גויס סלמאן אבו רוכן בצו 8 כסמג"ד מילואים לאחר שמפקדת החטיבה עברה לקלעת שמע, וחלק מחילי הגדוד נשארו כדי להחזיק את הקו בגבול עם לבנון. מפקד הגדוד וסגנו נאלצו להחזיק במפקדת הגדוד בשומרה, ומפקד החטיבה – בקלעת שמע, ולא היה להם מחליף. לפיכך סלמאן החליפם לסירוגין.

89 מוטה גור, **ראש המטה הכללי**, ת"א: מערכות ומשרד הביטחון, 1998, עמ' 448; מרדכי גור, "מבצע ליטאני", בתוך: ארנון סופר, נורית קליאוט ואבשלום שמואלי (עורכים), **ארצות הגליל**, חלק ב, חיפה: אוניברסיטת חיפה ומשרד הביטחון, 1983, עמ' 869-876; שיחת טלפון עם אל"ם (במיל') מהנא כנען, 1 באוקטובר 2018.

הקשרים עם האוכלוסייה הדרוזית בכפרים שבמורדות החרמון המערביים, על הצירים העולים לבקאע.⁹⁰

בזמן שסא"ל מהנא כנען פיקד על הגדוד (בשנים 1977-1979) הוקמה הפלוגה המסייעת. באוקטובר 1978 התייצב מבנה הגדוד לאחר שפלוגת הסיוע הוסבה ממילואים לפלוגה סדירה (למעט מחלקת מרגמות שנשארה במילואים). בגדוד היו מפקדת גדוד, פלוגת מפקדה, ארבע פלוגות לוחמות מהן שלוש פלוגות רובאיות (אחת מהן במילואים) ופלוגה מסייעת.⁹¹

האלוף מרדכי גור, מפקד פיקוד הצפון בשנים 1970-1972 ובמחצית הראשונה של שנת 1974 והרמטכ"ל בשנים 1974-1978, העריך מאוד את גבורתם ואת מסירותם של הלוחמים הדרוזים. כך, לדוגמה, ביולי 1972, במסיבת פרידה שערכה העדה הדרוזית לכבודו, עם סיום תפקידו כמפקד הפיקוד, הציע ששמה של יחידת המיעוטים יוחלף ל'יחידת הסוירים'.⁹² אולם נוסף על ההערכה המילולית, גור גם הכיר בתסכול שנגרם לדרוזים מכיוון ששירותם המסור בצה"ל לא זיכה אותם בשוויון הראוי בחיים האזרחיים. הוא ערך ביקורים ושיחות עם המנהיגים הדתיים והפוליטיים של העדה, בייחוד עם השיח' אמין טריף, והשתדל לטפל בבעיות שהעלו לפניו. הבקשה הראשונה הייתה לאפשר חיי משפחה נוחים וסדירים יותר לחיילים הדרוזים שנישאו, על פי המקובל בעדה, בגיל צעיר, ונשותיהם נאלצו לחיות לבדן עקב השירות הצבאי. לדברי גור, נושא זה טופל בתוך זמן קצר למדי.

נושא מורכב יותר היה קיומה הנפרד של יחידת המיעוטים ומנגד הצורך לאפשר לדרוזים להשתלב בכל היחידות בצה"ל. גור הכיר בכך שהיחידה הנפרדת הייתה מקור גאווה לעדה הדרוזית, ואף שסבר שקיומה צריך להימשך, המליץ לפתוח את שאר היחידות, בהן היחידות הלוחמות והטכניות, בפני המגויסים. בהוראת המטכ"ל בתוך כמה חודשים ההמלצות התקבלו, וגור טיפל בבקשותיהם של החיילים לשרת ביחידה אחרת.⁹³

90 רגב, **מצפון תמנע הרעה**, עמ' 51-52; י.פ.א. (צלם), "תצלום: קצין צה"ל מתייעץ עם נכבדי הפתחלנד על צרכיהם", **דבר**, 20 במרס 1978.

91 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 191-192.

92 יואל דר, "יחידת המיעוטים תוסב ליחידת הסוירים", **דבר**, 6 ביולי 1972.

93 גור, **מצפון ומים**, עמ' 120-121.

טענה אחרת הייתה שהקצינים הדרוזים לא קודמו מעבר לדרגת רס"ן. ביחידת המיעוטים היה תקן אחד של סא"ל, והוא ניתן למפקד שהיה יהודי. המענה לקושי זה ניתן בקרב היחידה עצמה. בעקבות הגידול המתמיד במספר חיילי המילואים הדרוזים ובעקבות החלטת המטכ"ל הוגדל מספר התפקידים של קצינים מדרגת סרן עד סא"ל. הדרך השנייה הייתה לפתוח את צה"ל לפני חיילי המיעוטים בכל הדרגות. כך נפתחו אפשרויות קידום לקציני המיעוטים במגוון תפקידי הדרכה, מטה ופיקוד. קידומם ביחידות קרביות (שריון, צנחנים וגולני) נקלע לקשיים, והגידול בתקנים בדרגות סרן ורס"ן ביחידת המיעוטים היה אמור לסייע גם בעניין זה. נוסף על כך, לקציני מיעוטים ניתנה אפשרות להשתתף בקורסים בכירים בצה"ל (פו"ם) ובקורסים מקבילים בחו"ל; הוחלט לזמן מפקדים דרוזים לדיונים מבצעיים העוסקים ביחידתם ובנושאים המטופלים על ידם; היכולת המבצעית של היחידה שופרה על ידי עריכת אימונים משולבים בלחימה ניידת על רק"ם בסיוע טנקים, ארטילריה ואוויר. לאחר מכן, תחת פיקודו של אל"ם בנימין בן-אליעזר, קיבלה יחידת המיעוטים (לאחר שהוסבה לחטיבה מרחבית) אחריות לגזרה עצמאית בגבול לבנון. לדברי גור, היו חששות שהיישובים היהודיים לא יסכימו להיות כפופים ליחידת המיעוטים ולא יעריכו את היכולת המבצעית של חיילי היחידה. אולם גור, שהכיר את יחידת המיעוטים עוד מימיו כמפקד פלוגה בצנחנים בשנות החמישים, העריך את הלוחמים מאוד, והם הוכיחו את יכולתם בסיכול חדירות שעל הגבול ובפעולות בלבנון. במרץ 1976 קיבלה פלוגת הסיור ציון לשבח יחידתי (ראו לעיל).⁹⁴

לעומת זאת בקידום פתרון הבעיות בחיים האזרחיים התקשה גור הרבה יותר. הוא ניסה לקדם את חיבור הכפרים לחשמל, אך נותרה בעיה עם כמה כפרים מבודדים, ובהם בית ג'אן, שבהם התחייבה השקעה גדולה מאוד. בתחום החינוך טענו הדרוזים שעקב השירות הצבאי לא הצליחו דרוזים להתקבל למשרות הוראה בבתי הספר בכפרים, והן אוישו על ידי ערבים. הפתרון נמצא על ידי דחיית שירותם של בוגרי בתי ספר תיכון שהצטיינו בלימודיהם, והם הוכשרו להוראה והחלו לעבוד לפני הגיוס. בעיה קשה הייתה בעיית החיילים המשוחררים. לא ניתן היה לסגור את פער שלוש השנים בין הצעיר הדרוזי ובין הצעיר הערבי מאותו כפר (או מהכפר השכן), שבאותן שנים התחתן, עבד לפרנסתו ובנה בית. אומנם גם

94 שם, עמ' 122-123.

הצעיר היהודי סבל מאותה בעיה, אך הדבר לא הקל על הדרוזים, שהשוו את מצבם לשכניהם הערבים. גור השתדל להקל את המצוקה על ידי סיוע למשפחות החיילים, ובייחוד לחיילים הנשואים. גם בשנים מאוחרות יותר, בתפקידו האזרחיים, הוא המשיך לפעול ולבטא את הערכתו הרבה ללוחמים הדרוזים ולעדה הדרוזית בישראל והדגיש את המחויבות לכבד את גבורת הלוחמים הדרוזים ואת קורבנם על ידי יצירת שוויון בכל תחומי החיים. בשנת 1991 כתב דברים אלה:

כמפקד בצה"ל זכיתי לשרת עם לוחמים דרוזים רבים - חיילים ומפקדים - וזכות זו הייתה מלווה תמיד בחוויה אנושית וצבאית מיוחדת במינה: ראיתי מקרוב את השילוב המופלא של מסורת וגאווה דרוזית מכאן והזדהות מלאה עם צה"ל ומדינת ישראל מכאן. מבחינתי האישית, אין ספק שהשילוב הנהדר הזה, הוא שעמד ביסוד המחויבות שלי, כמפקד בצה"ל וכחבר כנסת וכשר בממשלה, כלפי כל דרוזי באופן אישי וכלפי כלל הדרוזים כעדה. מהימים הראשונים של שרותי המשותף עם הלוחמים הדרוזים ידעתי שאין כמו מסירותם ודבקותם להגנת המדינה המאצילה להם ולמשפחותיהם את כל הזכויות האנושיות והאזרחיות המקובלות במדינת ישראל. ידעתי והרגשתי שמות הגבורה של הלוחם הדרוזי לאורך כל גבולות המדינה הוא אשר מצווה לכולנו, החיים בתוך גבולותיה, לכבד גבורה זו במעשים ולא רק במילים ובהצהרות: בחינוך, בהשכלה, בעבודה, בתפקידים ובכל תחומי החיים. סיירתי עם הלוחמים הדרוזים בערבה וברצועת עזה; צעדתי עם גששים דרוזים לאורך הגבול ובמרדפים; עקבתי אחרי חוליות מארבים וסיורים רכובים של היחידה הדרוזית ושל לוחמים דרוזים בעוצבות אחרות; ראיתי אותם מסתערים; שמעתי אותם במכשירי הקשר רודפים אחרי האויב ופוגעים בו; שמעתי אותם בתחקירים אחרי מרדפים וקרבות. בכולם הייתה לי תחושה אחת: לקום ולהצדיע ללוחם הדרוזי: לאומץ ליבו; לעוז רוחו; לדבקותו במשימה; לסבלנותו וכוח הסבל שלו; למסירותו! וביקרתי במשפחות השכולות ולמדתי מהו כבוד אנושי: הכאב משולב בגאווה; תחושת אסון משולבת בהכרת השליחות; צער ויגון אישיים המזוהים עם צרכי המדינה. בפני כולכם אני עומד דום - ומצדיע!⁹⁵

95 מוסבאח חלבי, שלמאן פלאח וסמיח נאטור (עורכים), **מנשרים קלו מאריות גברו**: ספר הנצחה לחללים הדרוזים, בית יד לבנים דאליית אל-כרמל: אסיה, עמ' 22-23.

גם מחליפו של האלוף גור בתפקיד אלוף פיקוד הצפון, האלוף רפאל (רפול) איתן, אלוף פיקוד הצפון בשנים 1974-1977 והרמטכ"ל בשנים 1978-1983, פיתח מערכת קשרים לבבית עם היחידות הדרוזיות ועם העדה הדרוזית. איתן אף הנחה שיש להתייחס אל החיילים ואל הקצינים הדרוזים באופן שוויוני לחלוטין בלי להתייחס למוצא, והשיקול היחידי צריך להיות הכישורים.⁹⁶

באפריל 1983, כאשר סיים הרמטכ"ל איתן את כהונתו, ערכו עשרות קצינים דרוזים ובני משפחותיהם מסיבת פרידה נרגשת באתר נבי סבלאן שבחורפיש. מילות השבח החמות שיקפו את רגשותיהם כלפיו: "בתקופתך הרגשנו שאנחנו בתוך צה"ל... בתקופתך זכה קצין דרוזי ראשון להשתתף בישיבת המטה הכללי". קצין אחר אמר לו: "אנחנו לא נפרדים ממך, רק מהמדים שלך... הקדשת לנו הרבה מזמנך ואפשרת לנו להוכיח את עצמנו, נפתחו בפנינו שערים. אנחנו איתך כמו במשפחה גדולה אחת". איתן היה נרגש והגיב: "מי יודע, אולי אני דרוזי. הייתי אתכם בבקעת [הירדן] וברמה ונתתי לכם את המגיע לכם. כמו שאתם - כך אתם, לא יעזור. אם זה רפול או מישהו אחר. מי שטוב - מקבל, ומי שלא טוב - לא מקבל". אל"ם עבאס הגיש לרמטכ"ל שי פרידה מהעדה הדרוזית: מפת תבליט של ארץ ישראל, ובה מקומות הקשורים בדרכו של 'רפול' והיישובים הדרוזים במדינה.⁹⁷

המסקנות

בשנים הראשונות לקום המדינה הוגבל שילובם של הדרוזים בצה"ל, וגם השתתפותם בלחימה הוגבלה עד למלחמת יום הכיפורים. אולם מאבקם לשילוב מלא, שהחל עם הקמת יחידת המיעוטים, הוכתר בהצלחה. לכאורה, קיומה של יחידת המיעוטים שירת בעיקר את האינטרסים הישראליים. באותה עת לשירות החובה של הדרוזים בצה"ל היה ערך מדיני חשוב כלפי העולם הערבי, וריכוז המיעוטים ביחידה הקל לפקח עליהם ולבדלם מכלל הצבא. אולם במבט לאחור ניתן להכיר בערכה של היחידה לגיבושה של העדה הדרוזית, לקידומה, לגישור על פערים ולמודרניזציה המואצת. הצבא קיבל על עצמו משימות, שהמדינה איחרה לטפל בהן, כגון בתחומי החינוך, הסיוע למשפחות, ההכשרה המקצועית ואפילו סלילת

96 בן דור, **אחים לחרב ולתקווה**, עמ' 179.

97 שרגא אשל ועמנואל אלנקווה, "אנחנו איתך כמו במשפחה אחת - אמרו הדרוזים לרפול", **ידיעות אחרונות**, 5 באפריל 1983.

כבישים לכפרים המבודדים במרומי הגליל העליון. לכל אלה יש להוסיף את הכישורים ואת הקשרים שצברו אלפי חיילים וקצינים, כולל לימוד השפה העברית והשלמת השכלה, ניסיון בפיקוד, בניהול ובפעילות מבצעית, היכרות שנוצרו במהלך השירות בצבא ועוד. נראה אפוא כי רבים מהקצינים הדרוזים השתלבו בשלטון המקומי ובמשרדי הממשלה ובכך השפיעו לחיוב על מצבה של העדה הדרוזית בכלל.



אירוע גדודי לציון סוף האימון המתקדם וההשבעה לשני מחזורי גיוס באתר נבי שועיב. הפלוגה הקרובה היא הצעירה, והפלוגה הרחוקה היא הוותיקה, והיא סיימה אימון מתקדם. הנשק שיחולק ללוחמים מונח על השולחנות שלפניהם (באדיבות סא"ל אסעד סובח).

הדרוזים מצידם הדגישו תמיד שהנאמנות למדינה היא השיקול העליון מבחינתם, והם מוכנים לעשות עבודה את המרב. מראשית הדרך ובהתמדה הם גילו מוטיבציה גבוהה להתגייס לצבא וביקשו להוכיח את עצמם בכל דרך. הלוחמים והקצינים הדרוזים הפכו בצה"ל לשם דבר בגבורתם, באחוות הלוחמים, באישיותם ובמקצועיותם הצבאית. ניתן לסמן את סיום המאבק ואת ראשיתו של השילוב המלא בשנת 2003, שבה לראשונה, סיים צעיר דרוזי את קורס הטייס.

בשנים 1948-1967 העדיפו המדינה וצה"ל שילוב בנפרד. אומנם מראשית גיוס החובה לצה"ל (1956) הושמעו דרישות לשילוב מלא, אך רבים בעדה,

ובהם ההנהגה המסורתית, ייחסו יתרונות רבים לעצם קיומה של יחידת המיעוטים כמסגרת תומכת ומטפחת. בשנת 1959 הוקמה יחידת סיור 299 שפעלה בערבה. בשנת 1962 נפתחו כמה מסלולי שירות ונקטו צעדים סמליים נוספים כדי לשפר את מעמדה של היחידה. בשנת 1968 הושגה התקדמות ניכרת בשילוב האופקי כאשר הוקמה פלוגת הסיור 244, וכך לראשונה הצטרפו הדרוזים למעגל יחידות העילית בצה"ל. בשנת 1972 נעשו כמה צעדים מהותיים לקראת שילוב מלא ובהם פתיחתן של חטיבות הצנחנים וגולני ולראשונה קידומו של קצין דרוזי לדרגת הסא"ל. אפשרויות נוספות לקידום נפתחו עם הקמתו של גדוד מילואים ובעקבותיו שני גדודי מילואים נוספים. מכיוון שפלוגת הסיור וגדוד המילואים פעלו בצפון, התרחב מרחב הפעולה של היחידות הדרוזיות, והוא לא הצטמצם יותר לגבולות בדרום. במלחמת יום הכיפורים השתתפו שלוש יחידות דרוזיות (פלוגת הסיור, יחידה 299 וגדוד מילואים). בשנת 1974 הוסבה יחידת הסיור 299 לגדוד חי"ר, ויחידת המיעוטים - לחטיבת קו בגזרה המערבית בלבנון. בשנת 1978, לראשונה, השתתף הגדוד במבצע צה"לי מקיף (מבצע ליטני, 1978).

הסבת יחידת סיור 299 לגדוד חי"ר הייתה תפנית מרחיקת לכת בשילוב הדרוזים בצה"ל. הקצינים הדרוזים הראשונים שקודמו לדרגות הבכירות, מסא"ל ועד אלוף, היו קצינים שפיקדו על יחידת סיור 299 ועל גדוד חי"ר 299.⁹⁸

המשך תיאור שירות הדרוזים בצה"ל, תולדות הגדוד ממבצע ליטני ואילך, ההשתלשלות שהובילה לסגירתו והוויכוח הפנימי בעדה בעניין זה ראויים לדיון במאמר נפרד. במסגרת שנקבעה למאמר זה אסתפק בציון המחסור בכוח האדם שהעיק על הגדוד. למרות המאמצים הרבים שהושקעו לא ניתן היה לפתור את הבעיה ולכן, במאי 2015 החליט הרמטכ"ל, רא"ל גדי איזנקוט, לסגור את הגדוד הסדיר. התברר שלא ניתן לאחוז בחבל משני קצותיו ולשמר את הגדוד כיחידה דרוזית לאחר שהשילוב בנפרד חלף מן העולם לחלוטין וכבר הושג שילוב מלא. עם סגירתו של הגדוד תם עידן המסגרות העדתיות הנפרדות לדרוזים בצה"ל.⁹⁹

⁹⁸ סעיד עבד אלחק קודם לסא"ל בשנת 1972 ולא"ם בשנת 1976; האיל סאלח, מפקד הגדוד הראשון, היה הראשון שהגיע לדרגת תא"ל בשנת 1986; ויוסף משלב, מפקד גדוד 299 בשנים 1980-1982, היה הראשון שמונה לאלוף בשנת 2001.

⁹⁹ לאחר סגירת גדוד 299 הועברו המספר 299 והשם 'חרב' לגדוד מילואים. תג החרבות ההיסטורי הועבר לתג חטיבה 300.



ביולי 1988 נערך הגדוד במסדר בנבי מוסא במתכונת סיכת הלוחם שניתנה ליחידת המיעוטים באוגוסט 1973: מגן דוד, כנפיים וחרבות מוצלבות. בשנת 2003 נערך הגדוד במסדר לפי השם חרב. סא"ל נביה מרעי (לימים אל"ם) הסב את שם הגדוד ל'חרב' בזמן שהיה מג"ד (בשנים 1987-1989). מעליו עשן מיתמר בחמשת הצבעים של הדגל הדרוזי. בצד שמאל למעלה סמל החרבות המוצלבות. שתי התמונות הורכבו יחד (באדיבות סא"ל [במיל'] רפאת חלבי).

נראה אפוא כי צה"ל השיג את שאר מערכות המדינה בגישתו השוויונית לדרוזים, השקיע מאמצים לתקן את הפערים ושימש כור היתוך ומסגרת מקדמת שוויון, וככל שהשתפר מעמדם בו, כך השתפר מעמדם החוקי, הפוליטי והחברתי במדינה. ניכר כי כיום כל החברה הישראלית חשה אהדה לשירותם של הדרוזים בצה"ל ומעריכה את נאמנותם ואת הקרבתם. עם זאת מן ההכרח להכיר במציאות שבה מדינת ישראל לא עמדה בציפיותיהם של הדרוזים לשוויון זכויות מלא. עם השנים נוצר פער ניכר בין מידת השתלבותם בצה"ל וההערכה לתרומתם לביטחון המדינה ובין מידת התקדמותם בחיים האזרחיים. הפער אף בלט עוד יותר כאשר שובצו בתפקידים רבים בתוך צה"ל, ומנגד, עם ההתקדמות הניכרת שהושגה,

נערמו ונגררו בעיות יסוד מן העבר. גם חוק הלאום (2018) עורר בקרבם תרעומת רבה.

מבחינת העדה הדרוזית, השירות בצה"ל היה למנוף חשוב במעבר המהיר מחברה מסורתית לחברה מודרנית. אולם עם השנים הפכה היחידה העדתית הנפרדת מחממה נחוצה למסגרת מגבילה ומעכבת. ניכר כי הצעירים שגדלו במדינת ישראל חשים שהם חלק מהחברה הישראלית ושואפים לממש את מלוא האפשרויות הקיימות בה.